ERM ERM ERM ERM ERM

ERM ERM

ERM ERM

ERM ERM

ERM ERM

ERM ERM

EESTI RAHVA MUUSEUMI AASTARAAMAT XLIII

EESTI RAHVA MUUSEUMI
AASTARAAMAT
XLIII

TARTU 1999

Toimetus / Editorial Board:
Art Leete (peatoimetaja / editor-in-chief), Toivo Sikka,
Ivi Tammaru

Toimetuse aadress / Editorial office:
Eesti Rahva Muuseum
Veski 32, 51014 Tartu

Kaas / Cover: Jane Liiv

Kaanefotol Rosalie Kera koos pojalaste Eduardi ja Eleonoraga
1926. aastal Sulevis. Fk 1853: 135.

Tõlge / Translated by:
Gordon Leman, Mall Leman, Epp Uustalu – inglise keel / English
Vladimir Danilov, Olga Sudajeva – vene keel / Russian

Fotode reprod: Anu Ansu, Arp Karm

Yearbook of Estonian National Museum XLIII
Ежегодник Эстонского национального музея XLIII
© Copyright autorid ja Eesti Rahva Muuseum, 1999

ISSN 1406-0388

Trükitud / printed by:
OÜ Greif, Tartu

SÜNNIJÄRGSE AJAGA SEOTUD TOIMINGUTEST KAUKAASIA EESTLASTEL

Marika Mikkor

Käsitlus põhineb minu poolt Kaukaasia eesti küladest 1980. aastatel kogutud materjalil ning järgneb temaatiliselt artiklile "Sünnitusabist Musta mere ranniku eesti külades" (Mikkor 1998a). Kokkuvõtvalt vaadeldakse selliseid ema ja lapsega seotud tavasid nagu sünnitanu kohtlemine, lapse riietamine ja emapiimaga toitmine. Lapse ristimine ja katsikukombed jäävad seekord vaatlusest välja.

Kuurortpiirkonnas asuvaid eesti asundusi iseloomustas linnakultuuri varajane ja tugev mõju, mistõttu seal ei kohta kuigivõrd konservatiivseid nähtusi (Mikkor 1992; 1994; 1998b). Intiimsuse tõttu on sünnikombestikus ka teistest rahvustest, õigeusklike naabrite (grusiinlased, armeenlased, kreeklased, moldaavlased, venelased jt) mõju minimaalne. Kirevam pilt oli segaperekondades.

Sünnikombestik oli naistele meeldiv ja heldima panev teema, mis viis mõtted noorusajale. Tänaseks on paljud 1980. aastate kogumismatkadel küsitletud inimestest elavate seast lahkunud.

Lapsevoodi

Uue pereliikme sünd ei mõjutanud enamasti igapäevast töörütmi: "Pärast sünnitamist ei antud midagi. Laps sündis ära, ma kobisin voodist välja ja laua äärde sööma. Ei muretsenud keegi, jäeti üksipäini koju lapsega, teised läksid põllule tööle" (Teppe). Üksvahe ei lubatud naisel kohe pärast sünnitust magama jääda (Vaarman). "Magada ei lasta peale sünnitamist, sellepärast jääb magama ja piimapõletik lööb peaajudesse. Istus kohe eit juures. Haigemajas pandi ka kohe halastajaõde juurde ja... Sooja anti küll, mis vanasti olid teed, niinepuu teed" (Leks).

Sünnitusjärgseks kosutuseks sobisid kummelist või teistest ravimtaimedest teed: "Sel päeval ei tohtinud nagu midagist süüa, teed ainult natuke. Ennemalt meil poeteed polnudki, oli pärnaõietee ja vehvermintsitee. Igal inimesel oli enamasti pärnapuu õues. Pärast hakkas juba poodides teed olema, siis ostsid juba poest" (Kuutman); "Pärast sünnitamist anti ikka midagi juua. Purjaka veed (purjakas – umbrohi, siin ravimtaim) olid midagi, ei mäleta, londripuu (leedri?) õitest tehti. See on külmetamise vasta ka. Pärast sünnitust anti ka seda, kui oli külm aeg. Soojal ajal mitte" (Kevvai). Kui sünnitanu oli eriti kurnatud, anti talle puskarit või konjakit juua: "... see ajab vere käima. Mitte palju. See annab jõudu, rahustab" (Kuldkepp).

Kohe pärast sünnitust või nurgavoodist tõustes sidus naine ümber kõhu vöö või räti: "Soojemalt pidi käima, ümber ihu keha seoti kinni, vööd olid või rätikud, et ära ei külmetaks. Kõht seoti peale sünnitamist vööga kinni, et ei ripuks, siis on ikka parem. Ise sidusin ka. Suure rätikuga, siis seljal on parem ja" (Rjabitš, 1930. aastad); "Keha seoti kinni – siis oli eluaeg nigu plika – peenike. Külas ikka seoti. Minul haiglas küll kõhtu kinni ei seotud. Tõmbasin ise hiljem kodus" (Vuurman). Alviine Linnus Alam-Lindast mäletas, et siduma pidi kohe: "Ainult tuleb selili lamada mitu päeva. Sel ajal oli veel see säädus, et pinditi kõht kinni, aga nüüd ei tehta seda. Et kõht ei läheks suureks." Eestis soovitasid kõhu sidumist 1940. aastateni ka meedikud, kui see aga arstiteaduses moest läks, toimiti nii salaja edasi (EA 212: 47, 170; EA 225: 417, 438)[1]. "Emad ise sidusid. Kui arst tuli, siis sidusivad ruttu lahti, et riielda mitte saada" (EA 225: 512). Kõhu sidumisele pole kombestiku-uurijad ja kirjeldajad enamasti tähelepanu omistanud, küll aga on seda nimetatud araablastel (Hovorka, Kronfeld 1909: 595, 599; Granqvist 1947: 73). Eestis peeti seda kohati veel 1980. aastatel vajalikuks, näiteks toimis nii üks minu ajalootudengist kursuseõde. Möödunud sajandi teisel poolel kirjutas aga Engelmann, et sidumine, mis tsiviliseeritud ühiskonnas on aegamööda kadumas, mängib "metslaste" juures endiselt tähtsat osa (1884: 32–33).

Lapsevoodis lesiti nädal või kaks, vahel paar päeva. Räägiti vapratest naistest, kellel töö seisis vaid sünnituse ajal: "Minu emal oli nii, et oli heinakuhja otsas, läks alla sünnitama. Kui oli sünnitanud, läks jälle üles" (Reiljan). Mil määral ja kui kaua naine puhata sai, sõltus temast

[1]Artiklis viidatud EA materjalid on kogunud Marika Mikkor.

endast ja perekonna võimalustest: "Kuuks ajaks oli alati ikka teenija siis. Me (lapsed) ei oskand veel lüpsta siis. Teised võtsid ka teenija. Kui Neta sündis (1911), oli teenija ja kui Iida, siis ka" (Tšernjagina); "Mina kaks nädalat olin asemes peale sünnitust. Ema pesi nartsud ja. Aga meil üleaedse naine tugede najal käis. Juba teine päev tõusis üles. Tema elas mehekodus, aga mina elasin oma kodus. Mul olid omaksed ümber. Aga tal hakkasid verejooksud ja hakkas vähk, neli poega jäid järgi" (Vaarman).

Varasele töökoormusele võisid järgneda tõsised tervisehäired, näiteks emaka väljalangemine: "Aga mina tõusin kolmandal päeval üles. Mina kolmandal päeval tegin kõik ise. Siis ma jäin haigeks, siis tõusis palavik 40. Siis üks *medsestraa* (meditsiiniõde) oli üle kreeki küla. Kutsuti *akušörka* siis. No palaviku vastu olid ju arstirohud siis... Sulfidiin oli kõige suurem rohi siis" (German); "Siis oli kaheksa päeva voodis. Algul seljali, siis sai istuma. Aga nüüd aetakse juba teisel päeval käima. Ühel käis eluaeg emakoda välja, kärbsekari oli järgi. Käis küürus ja lükkas näpuga tagasi. Üks aga sai abi, saadi tagasi" (Tšernjagina). Just vanemad ja elukogenumad pereliikmed jälgisid, et sünnitanu oma tervisele liiga ei teeks: "Oi, mina teisel päeval tõusin ülesse. Mul oli nii hea meel, et ma sellest koormast lahti saan. Siis tuli vanaema ja ajas jälle asemele" (Naaber); "Ma kolm päeva olin ikka täielikult voodis. Ja vanaeit ei lubanudki kohe üles tõusta" (Kärsten); "Algul ei teinud tööd. Vanaisa, 86aastane, ei lasknud mul puid tuppa tuua, tõi ise. Kodus ainult rasket tööd ei teinud. Ikka räägitakse, et 40 päeva peab hoidma, aga kes kuidas" (Voronina). Nurganaise tervise järele valvati ka Türgi ja Kubani eesti külades: "Ma olin kaua aega asemes, üks 4–5 päeva. Siis tõusin üles, hakkasin toas ringi käima. Ega ma midagi ei teinud, vanad inimesed ei lubanud. Ütlesid, et pean lapse heaks istuma. Ma sõin värskeid saiu ja piima jõin. Alati toodi mulle saiu. 40 päeva naine kuskil ei käind, kodus oli. Ei taht minna kohe, et paha hakkab" (Valp).

Tegelikult kestiski nurgavoodi neli kümmend päeva, üldiselt arvati, et alles selle aja jooksul sai naine päris terveks. Eestlasega abielus olev armeenlanna Maria Reichenbach andis nurgavoodi ajale traditsioonilise iseloomustuse: "40 päeva üks jalg on hauas, teine kalda otsas. Ei tohi rasket tõsta, peab olema soojalt riides. Ise pidin tegema nii palju, kui sain. Mees aitas". Nurganaisesse on eri aegadel ja rahvastel erinevalt suhtutud. Üldiselt arvati, et sünnitanu kui roojane olend võis kõigele ja kõigile ümbritsevale kahju tuua, samas olid nii tema kui laps eriti altid

igasuguste kurjade mõjutuste suhtes. On oletatud, et sünnitusjärgse ajaga seotud tabud pidid kaitsma naist, piltlikult öeldes oli nelikümmend päeva peale sünnitust naise haud lahti (Murathan 1937: 71; Granqvist 1947: 104). Soomes öeldi veel, et kuus nädalat on nurganaisel puusärk seljas (Pelkonen 1931: 280).

Säästvat suhtumist sünnitanusse on peetud vanemaks nähtuseks, mis näiteks Eestis oli möödunud sajandil oma tähtsust minetamas. On teada, et eelmise sajandi teisel poolel jäid talunaised vahel paariks päevaks tuppa, kellel aga polnud abilisi, läks juba järgmisel päeval raskeid toimetusi tegema. Seda ei peetud aga sugugi õigeks (Holzmayer 1872: 100). 1920. aastate kohta on märgitud, et naine jäi voodisse 2–4 päevaks või tõusis juba järgmisel päeval (Grünthal 1924: 392). Venemaalt on sajandivahetusel üles kirjutatud, et kui kibedal töö ajal mõni naine soovis peale sünnitust puhata, näägutati teda: vot, leidis aja sünnitamiseks! Nurganaisesse olevat suhtutud väiksema hoolitsusega kui rasedasse. Nurgavoodi kestus sõltus perekonna majanduslikust jõukusest jne (Balov 1890: 94; Popov 1903: 356–357). 1920.–30. aastate kohta on täheldatud, et eri paigus olid säilinud nurganaise roojasusest tingitud keelud (Listova 1986: 66). Soomes kestis nurgavoodi 1930. aastatel enamasti 1–2 nädalani, seevastu Ida-Karjalas puhati paarist tunnist paari päevani (Pelkonen 1931: 279–280). Lääne-Ingeris peeti veel 1930. aastatel nurgavoodi kombest eriti rangelt kinni ja naisesse suhtuti sünnituse järel säästvamalt kui raseduse ajal (Mikkor 1999).[2]

Kaukaasia eestlased seostasid lapsevoodis olemist eelkõige murega ema tervise pärast: "Kuni lõpuni tehti kõik tööd. Pärast sünnitust hoiti, siis pidi eriti ettevaatlik olema. 40 päeva pidi hoidma. Siis pidi juba tugevaks (terveks) saama. Emakas pidi oma kohta minema. Esteks anti vedelikku vähe süüa, siis see emakas hakkab välja ajama. Seda Sulevis pole olnud, et algul ei tohi teiste hulgas süüa või peol käia" (Kuldkepp). Kui varasemal ajal seletati nurganaise pidamist roojaseks sünnitanut ümbritsevate kurjade vaimude tõttu (Redko 1899: 86), siis Kaukaasia eestlastele oli iseloomulik hilisem arusaam, mispuhul peeti silmas eelkõige füüsilist ebapuhtust. 1910. aastateni, harvem 1930. aastateni polnud nurganaisel eriti sobiv küla peal käia. Kauem mäletati

[2] Samas on ka sünnitanu kiiret jalule tõusmist meditsiiniliselt põhjendatud. Nii arvati mõnedel indiaani hõimudel (nt apatšidel), et sünnitanu peab kohe tõusma jalule, kuna lebades koguneb tal kõhuõõnde veri, mis põhjustab surma (Engelmann 1884: 29–30, 38–39).

kommet Punase-Lagedal (4 teadet) ja Estonias (3 teadet): "Ennemalt 40 päeva ei võinud kuhugi minna, et pidi must olema, nurganaine oli nurgavoodis. Nüüd juba nädal aega ja naine võib kinno minna. Omal ajal see keelatud polnud, aga niukse väiksele lapsele on see parem, kui sa kusagil ei käi ära" (Sahkar); "Ja seltskonnas ka ei käidud 40 päeva peale sünnitamist. Nagu loeti kohe, et see on ülekohus, kui sa läksid" (Tobias). Nurgavoodiga seotud tabusid järgiti rohkem õigeusklike naabrite juures: "See oli sellest, et naisterahvas oli must, polnud puhas. Siis ei lastud naisterahvast kirikusse. Ma ei tea, kas minu ajal oli. See oli venelastel koledasti. Ta ei tohtinud poodigi minna ega kuskile, naereti välja, et ta ei ole puhas. Aga me ei julgend ka minna kuskile, sellepärast, et naeravad ja teotavad kohe" (Kärsten).

Sulevis ja Salmes teati nurganaisega seotud tabudest raamatutarkuse põhjal: "Minu ajal küll ristimata last ei valvatud. Ega et ema ei või süüa teistega koos ega kirikus käia. Olen lugenud vanast raamatust, et küünlapäeval Neitsi Maarja läks esimest korda pärast seda kirikusse" (Toomasson). Ühel juhul kuuldi neist tavadest kodumaal: "Olen Eestis kuulnud, et ristimisele ka ei tohtinud ema kirikusse minna, vaderitega saadeti laps. Ema pidi kodus olema. Kuue nädalani loeti naist roojaseks, ei tohtinud kirikusse minna" (Teppe). Tundub, et Eestis võisidki sellised kombed kauem püsida. Näiteks Saaremaal räägiti titekirikus käimisest veel 1920.–30. aastatel, enne titekirikut ei võinud naine abikaasa kõrvale magama heita (EA 212: 11–12). Raplamaal mäletati 1986. aastal, et veel 40 aasta eest võidi vaadata viltu, kui sünnitanu varakult kodust välja läks. Lisati, et varem pidi ema püsima kodus seni, kuni laps sai ristitud (EA 212: 172).

Siiski järgiti vähesel määral sünnitusjärgseid keeldusid 1910.–20. aastateni ka Sulevis ja Salmes: "6 nädalat oli, vanasti raamatus veel, roojane, et ei tohi kuhugi külasse minna. Oma ema ikke ei läind ka. Lapsed olid väiksed, kus sa lähed. Öeldi, et see ei kõlba külasse minna, on roojane" (Tšernjagina, 1910. aastad); "Öeldakse, et kuus nädalat nigu teiste hulka pidule minna ei kõlba. Tehti ka ikka nii, no muidugi. Nüüd ei tea. Kuus nädalat peetakse ikka, et naine pole puhas veel. Järeldused ikka ju veel, veri immitseb, sa pole ju puhas" (A. Angelstok). Anette Angelstoki paar aastat noorem õde väitis, et varem ei tohtinud 40 päeva jooksul last välja viia: "Jah oli küll, et 40 päeva ei võinud lapsega kuskile minna, pidi kodu olema. Aga minu aeg seda polnud. Et silmatakse ära või" (Leks). Mitmed sama vanad naised vastasid

küsimusele eitavalt: "Seda küll ei tea, et naine pole puhas ja... Naised sünnitasid ja läksid, käisid iga koha peal" (Jastreb, Tikkar).

Sulevist pärit Leonora Dermanovskaja pidas sünnitusjärgseid keeldusid võõraks: "Seda eestlastel pole, et ei tohi teiste hulka minna peale sünnitamist. Aga 40 päeva ei tohtinud last välja viia ega mehega elada. Siis alles lähevad emakas ja kõik omale kohale. Ei tea, miks ei tohtinud last välja viia, vanaema ütles nii. Et inimesed ei vaata last. See oli vist poolakate komme. Mees oli poolakas." Silmamist kartsid varasemal ajal eestlasedki, Ülem-Lindast on teada: "Vanasti ei näidatud väikest last kellelegi. Oma lastel tegi ka mamma nii, et pani klaasi sisse kolm tera soola ja pesi sellega lapse silmi. Ema teadis jumalasõnu ka. Ta käis matmas ka, aga meile midagi ta ei õpetanud. Eestlastel on niisugune jumalaraamat. Alati kui kuskile läksid, tegi soolavett, käeseljaga pidi siis tõmbama üle näo (lapsel). Vanapaganaid ja tontisi kartsid eestlased ka. Siis võis laps neid unes näha. Selle vastu pritsiti suust vett lapsele peale, sõnadega, vett pritsiti. [---] Siis vanaeided vaatavad, et kui keegi tuleb, et keegi ära ei nõiuks, siis tõmmati oma särgisabaga lapsel üle näo. Vanaeit läks lapse juurde ja tõmbas üle näo. Vot nemad rehkendasid, et see aitas. Seeliku pahema poolega, või lauakaltsuga, millega nõusid pestakse. Eestlastel küll nõidumist eriti ei olnud, aga vanapaganaid ja tontisi kardeti hirmsasti. Omal emal oli *tif* (tüüfus), siis nägi tontisi seina peal. [---] Ja teised panevad ka, mõned panevad odra terad kolm tükki, seovad kaela, kui laps juba käima hakkas. Mina oma lastele ei teinud küll midagi. Kaltsuga pühiti silmi veel ka siis, kui laps juba käima hakkas, käe peale võeti" (Rjabitš). Tänapäevaks on Kaukaasia eestlastel naabrite mõjul usk silmamisse elavnenud: "Siis pandi lapsele mütsi peale nõel (haaknõel), et ära ei silmaks. Et lööb pilgu kohe nõelale. Omal oli *vnutška* (lapselaps)... Isa läks lapsega, üks tuli vastu – oi, ku ilus laps sul on. Laps jäi pärast haigeks. Viisid ühe naisterahva juurde. Ütles, et laps on ära silmatud. Keetis vett, pani külma vette tulised söed, kui söed lähevad alla, siis on ära silmatud, kui jäävad peale, pole midagi. Siis pesi lapsel selle veega nägu ja andis seda juua. Lapsel läks kõik üle. Ma usun seda kindlasti, et silmamine on. Meil juhtus seaga ka nisuke asi. Inimene ise ei teagi, aga on halb silm või halb aeg. Lapsega enne, kui välja mindi, tõmmati kleit pahempidi ja tõmmati lapsel üle silmade. Ise nii ei teinud" (Jakobson). Tegu on laialt tuntud uskumuste ja taigadega (Boecler, Kreutzwald 1854: 62; Balov 1890:

98; Grünthal 1924: 390; Väisänen 1924: 203; Ptšelintseva 1987: 42; Vuorela 1960).

Ka lapsepesuvee õhtune või käidavasse kohta väljavalamine ja pesu ööseks õue kuivama jätmine röövisid unerahu või põhjustasid haigestumise: "Peale päevalooja ei tohtinud lapseriideid väljas hoida, et laps magab pahasti. Miks? Võib-olla niiskus või öine kaste polnud hea. Pühkmeid ei tohi öösel välja viia, mingi paha märk on see" (Jakobson); "Räägivad, et ära välja vii ööseks pesu, et laps ei maga. Ise nii ei teinud. Ära lapse vett viska õhta välja, ära riideid jäta õhta välja, alati räägiti nii. Aga ise nii ei teinud, polnud lastel viga midagi. Räägitakse, et laps ei maga siis hästi, hakkab nutma öösel. Vot ei tea, mis nõidus see on" (Heiman). Sagedamini peeti erilise kohtlemise vääriliseks ainult esimest pesuvett: "Kohe esimene päev ma pesin kodus lapse. Poissi ma pesin kaks korda päevas alati, juulis sündis, oli palav ka ja siis mul oli energiat rohkem. Kui ma loputasin last, siis ma panin ikka *margantsit* (kaaliumpermanganaadi lahus) sisse. Lapse vann oli, väike. Pesuvee valasin maha õue rohu peale. Meheema rääkis, kui mees sündis, esimese pesuvee valas pärna peale. See puu oli just istutatud. No räägivad, et siis see puu kasvab selle Ilmari õnneks. Minu ajal pole olnud, et jalge alla ei tohi valada" (Heiman). Vahel oldi ettevaatlik lapsevoodi perioodil: "Vesi valati ükstapuha kuhu, kus inimene ei käi. Praegu sellest vist enam kinni ei peeta. Ise küll jalge alla ei visanud. Ja õhtul ei visanud, kui lapsed juba suured olid, et lapsed paremini magaksid. Kõige tähtsam on see aga 40 päevani. Aga peale selle valati ka veel niikuinii kõrvale. Enamus pesi iga päev. Tohtrid küll sunnivad, et ei peseks iga päev" (Rjabitš). Õhtune aeg oli üldse ohtlik: "Õhtul peale päevalooja ei tohi tubagi pühkida välja. Muidu, kui vesi õhtul välja viia, viib lapse tervise välja, peale päikselooja. Kui pühkida välja, siis võib rikkuse pühkida välja. Sellest, kuidas kuskil majas, mõnes ikka peetakse kinni. Pannakse praht kõrvale ja... Lapsevett ei võinud välja viia, et siis justkui lapse tervis..." (Jorš). Kõik toodud näited õhtuse ajaga seotud keeldudest on Suhhumi ümbruse eesti küladest Estoniast ja Ülem-Lindast, Salmes ja Sulevis neid ei mäletatud. Küll aga teadis nõudeid Salme naabruses Leselidzes elav Türgi ja Kubani eestlane Miina Valp: "Lapse räbalad panime õue kuivama. Enne päevalooja korjasime lapse räbalad õuest ära, muidu lapse kõht jäi kohe haigeks. Sellepärast, et päev... Meil oli niske *sagonn* (seadus). Kaste heidab peale. Lapsepesuvee valasime nisukese kohta, kus keegi inimene ei

käi peal, sellepärast, et lapsepesuvesi võib inimestest paha tulla, kui inimesed peal tambivad. Meil lastega oli väga *stroogo* (range). Ennevanasti öeldi, et kui keegi käib peal ja mõjub lapsele, laps võib haigeks jääda. Alati, niikaua kui kasvas laps, kõige aja valasime vee kõrvale ühte kohta. [---] Pesime last kaks korda päevas. Õhtul ei viinud vett välja, hommikul viisime. Sellepärast, et öeldi, et ei ole hea õhtu välja viia, nisukene *sagonn* on, et hommikul peab viima" (Valp). Üks teade on ka Punase-Lagedalt: "No seda ma tean, vanaema alati rääkis, et pesuvett ei või jalgu visata, kus inimesed käivad. Ja lapsenartsusi ei tohi välja jätta peale päikselooja. Et kui peale päikselooja välja jäävad, peab nad uuesti välja panema, kui päike paistab, et muidu teeb lapse kõhu roheliseks. See on juba vanast ajast hakatud mõtlema. Aga noored enam hoopiski nii ei tee" (Vaarman).

1980. aastatel Eestist kogutud materjalidest järeldub, et kodumaal püsisid needki "hämarad" kujutlused kauem, nõudeid mäletasid mõned keskealised linnaelanikudki: "Ja ööseks ei tohtinud lapse riideid välja jätta minu aeg veel. [---] Et lapse une viib ära." Küsitluse juures viibinud pisut noorem naine lisas elutargalt tänapäeva kohta: "Minu minijas ikka ööseks välja ei jäta. Tema on Tartus ja ei julge. Muidu hommikuks polegi midagi alles" (EA 225: 510–511). Uskumus, mille järgi liikusid öösel väljas ebapuhtad jõud, on rahvusvaheline (vt nt Sartori 1910: 30; Grünthal 1924: 478, 489; Väisänen 1924: 203). Vahel on märgitud, et lapserõivaid ei võinud üldse mõne aja jooksul, näiteks enne ristimist, õue viia (Ploss 1884: 50; Hovorka, Kronfeld 1909: 596; Paulaharju 1929: 16; Loorits 1932: 156; Grundström 1953: 88). Algselt olidki keelud laiemad, nurganaise ja lapse rõivaid ei võinud isegi muu pesuga koos pesta. Naine ise ei võinud aga enne päikesetõusu ega pärast päevalooja majast väljuda (Hovorka, Kronfeld 1909: 598).

Lapse riietamine

Rõivaste tegemist alustas ema enamasti raseduse teisel poolel, jättes aga osa varustusest muretsemata: "Öeldakse, et kui sul on lapseriided kõik valmis, siis sul ei õnnista see laps. Valmistama hakati üldse alles viimasel ajal, kuu, kaks enne sünnitamist. Ennemalt igaüks ise õmbles" (Kuutman). "Lasteriidega oli nisukene lugu, mina neid enne ei valmistanud. Oli nisukene lugu. Üks naisterahvas ootas last, kõik riided olid

valmis, laps sündis ja suri ära. See käis hingeliselt nii minu peale kohe, et kui laps sündis, siis sai osta kõik. Mütsid said kodus teha, ikka uutest riietest. Mähkmed müüdi kohe poodides, valmis kamplekt" (Lindenbaum). Vähesed Kaukaasia eestlased väitsid vastupidi, et riided tehti valmis varakult: "Naine hakkas lapseriideid kohe alguses valmistama, kui tundis. Kõige tähtsamad riided muidugi tehti valmis, *plionkad* (mähkmed) ja. Mees hakkab siis vaatama, et naine valmistab juba" (Rjabitš); "Kui juba *teistlane*, hakkasivad õmblema ja kuduma. Kohe, kui juba kolm või neli kuud" (Dermanovskaja).

Sulevis peeti rõivaste varumisega viivitamist vahel "mustade" ehk "hommikumaalaste" kombeks: "Must rahvas ei valmista enne, kui lapsed on sündinud, eestlased on ka nüüd sellest võtnud. Riided ostetakse enne ära, siis kui on sündinud õmmeldakse valmis või ostetakse valmis (L. Angelstok); "Armenitel on selline komme, et enne sündi ei tohigi midagi valmistada, muidu võib midagi juhtuda. Mina ostsin ja varustasin ikka lõpu poole, oli terve tegemine kohe" (Langebraun). Hiljem rõivaste tegemine on tegelikult üldtuntud komme, millele leiab võrdlusmaterjali nii lähedalt kui kaugelt. Araablastel on märgitud, et mõnel naisel, kes valmistas kõik riided enne sündi, laps suri (Granqvist 1947: 99). Eestis esineb seda uskumust tänapäevani, eriti kui peres või tutvusringkonnas on esinenud enneaegseid või muidu ebaõnnestunud sünnitusi (nt EA 212: 211). 1950.–60. aastatel oli Eestis kohati nii maal kui linnas traditsiooniks, et muretsemata jäeti näiteks lapse vanker või vann, oluline, et kõik asjad poleks valmis (EA 212: 41, 210; EA 213: 256; EA 225: 548). Ka keskealised linnaelanikud, kes rahvatraditsioonist suurt ei hoolinud ja end veendunud materialistideks pidasid, järgisid kommet: "...no mine sa tea, igaks juhuks. Miks siis ei või traditsioonist kinni pidada, kui see probleemi ei tekita" (EA 212: 106). Seevastu eelmise tsiteeritu ema, kelle lapsed sündisid 1930. aastate lõpul Tallinnas, pidas riiete valmistamisega viivitamist tavapäratuks: "Ei, nisukest mõtet ei olnud. Üks ütles, ah, las sünnib ära, küll siis jõuab. Aga see oli lohakusest" (EA 212: 301). Seega pole pärimuslike kommete järgimisel otsustavaks ei vanus ega päritolu, erinevat mõttelaadi kohtab kõikjal.

Kaukaasias puutus Liisi Reiljan Sulevi külast kokku teistsugusegi keeluga: "Grusiinid ja teised miski asja enne ei valmista ega osta, kui laps pole sündinud. Mina õmblesin raseduse ajal ja siis ka öeldi, et ei teeks. Nad siis kardavad, et siis laps ei sünni õieti. Kui ma olin esimese

tütrega rase, elasin Anete juures, siis üks vanainimene ütles mulle, et laupäeval ja pühapäeval ei tohi töötada, lapsel pidada hirmus pikad näpud kasvama. Eestlased ei tee ka enne õieti midagi valmis." Ülemlindalane Olviina Butnina pidas pühapäevast õmblemiskeeldu venelastele iseloomulikuks: "Üks läks mehele venelasele Sotši, vanemad elasid Sotši lähedal eesti külas... Ja oli õmblend riideid pühapäevadel. Ämm oli öelnud: miks sa õmbled, patt on ju teha tööd pühapäeval. Ja sündis enneaegne ja rohkem pole saanud lapsi. Öeldakse küll, et Jumalat ei ole olemas, aga miskisugune loodus on olemas. Meie elame kõik loodusest." Teistel rahvastel oli lasterõivaste varumine nagu üldse kogu kombestik reglementeeritum ja eestlased teadsid sellest vaid üksikuid nõudeid. Moldaavlasega abielus olev Leonora German mäletas: "Moldavanidel on nisuke mood, kui esimest lapseriiet õmblema hakkab, siis peab istuma ühekorraga ja õmblema, et korraga naise võtab ja mehele läheb, aga see on ka minu arust *jerunda* (jama)."

Peipsi-taguses Novo-Kudrina vene-eesti külas elanud Maria Raud mäletas, et seal oli lapse sünniks valmistumisel oluline eelkõige diskreetsus: "Ei teagi seda, kas valmistasidki siis riideid või mitte. Pandi mingi räbala sisse. Ise tegin salaja, kui oli see kimbukene tehtud. Enne ei rääkinud, kui olin haiglas. See oli justkui häbi, tegin salaja, et keski ei näinud." Erinevalt Musta mere ranniku eesti küladest toimus Novo-Kudrinas sünnitamine kui räpane toiming kauem ka kõrvalhoones. Kuid salajane rõivaste valmistamine võis olla ka üldisem komme, sellele viitab teade Jõgevalt: "Jaa, igal emal olid kohe lapse riided valmis. Iga ema ikka salanurgas käis õmblemas lapsekesele" (EA 225: 437).

"Lapse riided – ma olin 17aastane, esimesele lapsele enne ei teinud midagi, kui tuli ilmale, polnud midagi. Ämm keeras poisi vana särgi sisse, pärast hakkasin tegema. Teisel juba tegin teki ja särgikese. Neid hakkasin tegema siis, kui ikke üle kolme kuu oli juba" (Teppe). Vanadesse, ka määrdunud riietesse mähkimine esines erinevates vormides üle maailma ning vahel on püütud leida kombe "algset, õiget" tähendust. Karjalaste ja eestlaste puhul on märgitud, et mähkmeteks olid vaid kantud riided, siis ei saa lapsest riideraiskaja (Paulaharju 1929: 14), või esimesed riided pidid olema vanad, et lapsest kasvaks kokkuhoidlik inimene (Grünthal 1924: 488). Möödunud sajandi vene folkloristid nimetasid lapse esimest mähkimist vanadesse riietesse, et tast ei saaks riideraiskaja ja ta ei kulutaks palju riideid, saksa tavaks, Sumtsov nägi kombes analoogiat lapsendamisega (1880: 88), Redko mainis sakslaste

puhul mähkimist ema särki (1899: 128). Vahel on mainitud vaid vanadesse riietesse mähkimist, lisamata, milleks see oli vajalik (vt nt Granqvist 1947: 72, 100 – araablased tegid nii 40 päeva jooksul).

Hiljem võib selle kombe rudimenti näha lasteriiete valmistamisel vanadest rõivastest. Mitmed küsitletud Estonias, üks Punase-Lagedal ja Salmes teadsid, et vana materjali kasutamisel kasvas lapsest riideid säästev inimene: "Lapsele enne uut riiet ei tohtinud panna, pidid vanad särgid olema, et siis hakkab hoidma riiet. Vanadest asjadest, pehmetest tehti, siis laps hakkab hoidma riiet elu sees, muidu lapsest saab riideraiskaja" (Jakobson). Sama uskumust teati 1980. aastail ka Eestis (EA 225: 511). Iida Kärsten Punase-Lagedalt mäletas: "Vanasti oli see rääkimine, et vanast riidest teha, siis laps ei ole uhke, et uuest riidest ei tohi teha. Ise tegin vanast riidest". Pruugitud materjali kasutamist põhjendati ka kokkuhoiuga, veelgi sagedamini peeti seda sobivaks suurema pehmuse tõttu: "Vanasti ei tohtinud uuest riidest tehagi, et esiteks vana oli pehme ja teiseks, et siis tuleb kokkuhoidlik, ei hakka pillama. Peale sõda tehti ka veel vanast, polnud võimalik millest teha. Nüüd niikui jääb (rasedaks), ostetakse kõik kohe" (Sahkar); "Lapsenartsud, vanasti siis seda aeg marlet polnud saada, vanad aluslinad olid. Paremad said käristatud katki ja palistatud. Eks hiljem said uued tehtud. Aga algus pidid olema millegipärast vanad, võibolla sellepärast, et oli vilets aeg, ei olnud uut saada" (Vaarman); "Lapseriided tehti vanadest riietest, sest raha ei olnud ja on pehme, puhas, valge" (Kuutman); "Lapsele tehti võimalikult ikka vanematest riietest, vanadest asemelinadest ja särkidest. Pesti ja triigiti. Et oleks lapsel pehme ja uut asja siis polnud nii palju. Seda pole kuulnud, et lapsest tuleks riideraiskaja" (Rjabitš); "Mul olid Ruudi jaoks kõik uued riided, särgikesed ja mähkmed olid ka vanadest ja uutest. Vanad riided on ikka pehmed ja kõige paremad, vägipulka seal vedada polnud" (Naaber).

Mõned toimisid ka vastupidi: "Riideraiskaja? Pole kuulnud. Ikka õmmeldi uuemad rohkem. Laps on ju suur õnn, kui sünnib" (Butnina). Punase-Lageda kreeklastel olevat aga uute riiete kasutamine traditsiooniline: "Kreekidel, oi peab olema uus kõik, siis on rikas, hakkab olema tal kõik hea" (German). Eestis oli uute riiete kasutatamine märgiks linnamoe mõjust: "Noh, päris arenemata inimesed otsisid vanad särgisabad ja linaräbalad. Aga paremad inimesed otsisid kõik uued. Seal pidi jälle mingisugune kunst olema, et kui vana pesu panna..." (EA 225: 472).

Varasemal ajal oli laialt tuntud järgminegi komme: "Ei tea, kumb käsi pandi enne varrukasse. Aga kui on tütarlaps, siis mähitakse meesterahva vana särgi sisse, kui on poisslaps, siis naisterahva särgi sisse. Ei tea, miks, on kord niimoodi moeks võetud. Kui tütar sündis, panti küll niimoodi" (L. Angelstok). Vastassoost inimese, sageli lapse ema või isa rõivastesse mähkimisest loodeti edu abiellumisel (Holzmayer 1872: 101; Grünthal 1924: 490; Loorits 1932: 148; Harva 1935: 67) või lihtsalt õnnelikku elu (Päss 1938: 548) või et selle mõjul võisid lapsed oma vanematesse tugevamini kiinduda. Eestis olid sarnased uskumused veel hiljaaegu elujõulised, näiteks Raplamaalt Valli külast on teade veel 1950. aastate lõpust: "Seebi Leida, kui tal lapsed sündisid, siis tõmbas meeste püksisäärest läbi, ja näe, tüdrukud saidki ruttu mehele" (EA 212: 21). Naaberkülas Purkus meenutati: "Minu ema rääkis ikka, et meesterahva püksisäärest läbi tõmmata, et siis saab kindlasti mehele. Mina ise küll pole seda teinud" (EA 212: 170). Ka Põhja-Tartumaal mäletati veel 1980. aastatel, et mehelesaamise kindlustamiseks võeti tütarlaps vastu mehe särgi sisse (EA 213: 305). Kuid ka poegi on isa püksisäärest läbi tõmmatud, et isa lapse omaks võtaks (Grünthal 1924: 387).

Leonora German Punase-Lagedalt väitis, et moldaavlastel olid kasutusel samasoolise vanema rõivad: "Aga moldavanidel on see mood, poeg pannakse isa riietesse, tütar ema särgi sisse. Poeg peab armastama isa, tütar ema. Aga *pamoemu* (minu arvates) see on ükskõik. [---] Ka mis kellegil on. Minul meheema tõi oma seeliku, pealmise seeliku, alumise seeliku... nii helevalge. Ja küsib – kus on mehe alumine särk? Näe seal. Võtsivad mehe särgi ja tõmbasivad lõhki ja panivad selle sisse, aga teiseks oli see tema alusseelik". Lõpuks selgub, et käiku läksid ka vanaema seelikud. Vanavanemate rõivaste kasutamist on nimetatud mokšamordvalastel, kellel isa särk tagas isaarmastuse, vanaisa oma aga lapse tugevuse, tervise ja pika eluea (Beljajeva 1982: 57). Tütre mähkimine ema ja poja mähkimine isa rõivaisse oli tavaks ka idaslaavlastel, iseloomulikuks peeti seda ukrainlastele ja valgevenelastele (Sumtsov 1880: 88; Redko 1899: 128; Zelenin 1927: 293; Maslova 1984:102).

Üldiselt oli idaslaavlastel levinumaks mähkimine isa särki (Sumtsov 1880: 88; Redko 1899: 128; Maslova 1984: 102), oletati, et ema rõivaste puhul oli kombe algne tähendus unustatud (Redko 1899: 128). Ema riiete kasutamist on teistelgi rahvastel harvem esinenud, näiteks vadja-

lased tõmbasid lapse kolm korda läbi ema särgi, "et laps ei nutaks palju" (Päss 1938: 540). Redko oletab koguni, et islamiusulised Kaukaasia rahvad kasutasid vastsündinu mähkimiseks kõige käepärasemat määrdunud pesu – ema *šarovare*, kuna tava õige mõte oli neil ununenud (Redko 1899: 128). Tõepoolest on üle maailma olnud tuntum isa rõivastesse mähkimine, lootes sellega tugevdada isa armastust ning tagada lapsele head tervist (Redko 1899: 126–129; Popov 1903: 358; Kazimir 1907: 209; Beljajeva 1982: 57; Dbar 1984: 173). Vahel pole kombe eesmärki nimetatud (Granqvist 1947: 74) või toimiti nii juhul, kui eelmised lapsed olid surnud (Balov 1890: 94; Maslova 1984: 103). Tänu isa riietele pidi laps olema rahulikum (Uspenski 1895: 74). Kokkuvõttes arvaski Redko, et isa rõivad kaitsesid vastsündinut tema ja nurganaise ümber ringi luusivate kurjade vaimude eest, selleks riputati ka hälli juurde isa määrdunud riided, tuues näiteid karjalaste ja hiinlaste kohta (Redko 1899: 128–129), kuid nii tehti idaslaavlastelgi (Maslova 1984: 103).

Last riietades jälgiti vanasti mõnes peres rangelt, et esimesena pandaks varrukasse parem käsi, muidu saab lapsest vasakukäeline: "Kui riidesse pandi, pandi varrukasse enne paremb käsi. Ei tea miks, meile öeldi, paremb enne" (Valp); "Kui esimest korda mähiti, siis paremb käsi pidi enne varrukasse pandama. Et siis hakkab parema käega tööle. Aga nüüd öeldakse, et vist ükskõik on. Aga nüüd ka ma panen tähele, paljud on pahemakäelised" (Mustkivi). Tänapäevalgi usutakse, et eksimisel võib olla saatuslik tagajärg, näiteid toodi haiglasünnituste kohta: "Minul üks poeg on vasakukäeline. Panime küll täpselt, aga võib-olla haiglas juba panti talle valesti. Praegu *vnutškal* (lapselapsel) on ka nii, et vasakukäeline. Tahab vasakusse kätte, lööme küll käe pihta. Öeldakse ikka, et parem käsi on parem käsi" (Kuutman); "Jah, seda nad ikka rääkisid, et tahtsid, et ikka parem käsi enne varrukasse. Angela sündis mul haigemajas, kas mina tean, kuda nad seal panivad. Noh, siis tuleb ikka parema käega. Seda öeldi, aga mina ei tea, kas ta õige oli" (Juhkum). Eestis usuti seda vähemalt veel 1930.–40. aastatel, nii toimisid ka õppinud ämmaemandad: "Ainuke asi mis ma tean, ämmaemand ütles alati mu emale – pane ikka parem käsi enne särgikäisesse, siis tuleb ikka paremakäeline. Mul teine tütar on täitsa vasakukäeline, aga seda ma küll ei tea, kumb käsi tal enne särgikäisesse sai pandud" (EA 212: 168, Purku). Ingerimaalt on soomlaste puhul märgitud, et nii toimides kasvas lapsest töökas inimene (Päss 1938: 544).

Mille poolest vasak käsi halvem on, ei osatud asundustes selgitada: "Kui lapsele annad midagi kätte, ikka paremasse kätte. Seda peab ise meeles pidama. No ta on ikka *levšaa* (vasakukäeline), ikka parem käsi peab tugevam olema" (Šavšišvili). Mitte alati ei arvatud, et vasakukäelisust põhjustas esimene riietamine, näiteks: "Kumba varrukasse esimest korda käsi, seda ei tea. Meil ema tegi mõlema käega ühtemoodi. Meil ema sündis seitsmekuuselt. Mina ei tea, mis villade sees teda peeti ahju peal. Ja näe, ellu jäi" (Reisman); "Polnud tähtis, kumb käsi esimesena varrukasse panna. Kuidas trehvas, sedasi sai pandud" (Jastreb, Tikkar); "Ei vaadanud mähkimisel, kumba kätt enne varrukasse panna. Seda ei kuulnud oma emalt ka" (A. Angelstok).

Mähkimisel nõudis erilist tähelepanu naba: "Et naba ära paraneks, pandi leivakoorikas ja seoti marliga kinni" (Jakobson); "Meie sidusime lapse kõhu peale, olid nisksed kolmenurgalised rätikud, sidusime naba kinni. Alati oli naba kinni, et laps võib *krõõsa* (songa) saada" (Valp). Kuni 1920. aastateni mähiti lapsi tugevalt, vööga, kohati olid need kasutusel veel 1930. aastatel: "Kui oli veikene aga, kaenla alla topiti pehmemat rohkem. Meie mähkisime vööga, laps pidi olema sirge nagu pulk ja kõva koha peal pidi magama. Ja kui käed on kinni, siis laps ei ehmata palju" (Rjabitš); "Laps mähiti kinni. Minul esimene laps (1927) oli ka selle mähkme sees. Seda nimetati mähkme. On üks selline pikk, laps krutitakse selle sisse, et ei saaks liigutada. Oli lihtsalt selline mood või seadus. Mustal rahval pannakse praegugi. Kardeti, et kasvavad kõverad jalad. Teine laps (1935) mul oli vabalt, pole midagi" (Juhkum). Juba sajandi algul sündinud naised ei uskunud, et sirgete jalgade kasvamiseks on hädavajalik vööga mähkida: "Algul küll tehti pikad kahekordsed vööd. Öeldi, et siis kasvavad jalad sirged. Aga oli ka siis kõvera jalgadega ja on ka nüüd" (Truuman); "Minu aeg sai mähitud laps kinni, oli nisukene pikk valgest riidest, käed sirgeks ja jalad sirgeks, aga viimased lapsed olid niisamati (vabalt) ja kasvasid niisamati, ei ole jalad kõverad ega midagi" (Leks); "Minul oli veel mähis, pinde-taoline, kootud oli villasest lõngast. Aga meie seda ei tarvitanud. Vöö? Minul ema andis küll selle mähkimiseks, et siis jalad pidid sirged kasvama" (Jastreb, Tikkar). Tihedalt mähitud last oli mugavam hooldada: "Oli tehtud üks paksemast riidest hästi pikad vööd, sellega mähiti kinni, nigu pulk jäi laps. Et siis on hea kätte võtta, ei ole nii vedel" (Raud). Seletus, et vöö tagab sirgete jalgade kasvu, on tuntud mujalgi (vt nt Jordan 1978: 28), liivlastel arvati, et siis kasvavad ilusad käed ja jalad

(Loorits 1932: 150). Mähkmevööde kasutamise tagamaid põhjalikult käsitlenud Jana Hint nentis, et algselt olid mähkmed kaitsekihiks mitte ainult füüsilise, vaid ka vaimumaailma ohtude vastu (1996: 38–39).

Eestis olid mähkmevööd 1940. aastateni kohustuslikus korras kasutusel. Endine Tartu Õpetajate Seminari kasvandik Aliide Karu, kelle lapsed sündisid 1940. ja 1942. aastal, meenutas: "Aga seda küll veel minu ajal ka raamatutes õpetati, et laps tuli mähkida nagu pulk. Paari kuu ulatuses. Siis ikka käed said juba vabaks. Aga nüüd seda enam pole. Veel arstiteaduslikud brošüürid olid, joonised veel, kuidas mähkida, et muidu jalad kasvavad kõveraks ja..." (EA 225: 416). Jõgeva elanik Aliise Õim, kelle lapsed sündisid 1937. ja 1940. aastal, kirjeldas: "Vöö oli 15–20 cm lai, kurgu alt hakati pihta, ümberringi mähiti. Laps oli nigu pulk. Vöö otsas oli kaks haru, millega seoti kinni. Lapse jalad tõmmati hästi sirgu, et need kõverasse ei jäänud. Et siis ei kasva lapsele kõverad jalad. Nüüd mõtlen, et see oli ikka vale. Aga nemad ütlesid, et siis laps ei venita ennast ära ja..." (EA 213: 263–264). Sama kinnitas Tartu ülikooli naistekliiniku juures õppinud endine kutseline ämmaemand Linda Roodla: "Oli kohe ettenähtud, et lapsel oli vöö, nii kui laps hakkab istuma, et muidu lapse käed ja jalad pidid kõverad kasvama. Ja *nabavööd,* et kõht ei pidanud valutama hakkama. See oli kohe teaduslikult. Minul oli ka pojal nabavöö ilusti käsitööga tehtud (1935). Vanasti oli lollusi ka ikka palju" (EA 225: 475).

Tundub, et 1940. aastateni valitsesid Eestis üheaegselt erinevad ja vastupidisedki õpetused, juba selle sajandi alguse käsiraamatutes soovitati lapsi vabalt mähkida ning seda propageerisid ka mõned ämmaemandad (Hint 1996: 39). Siiski kasutati Eestis mähkmevöid kohati veel 1950.–60. aastateni. Näiteks Raplamaal Purkus mäletati juhtumit, et 1950. aastal käskis ämmaemand lapselt vöö ära võtta (EA 212: 21). Etnoloog Vaike Reemanni arvates kohtas vööga mähkimise kommet rudimendina Tartu ülikooli naistekliinikus veel 1990. aastateni. 1990. aastal, kui talle unustati sünnitusmajast lahkumiseks kodust vöö tuua, pahandas last väljastav meditsiinitöötaja: "Ema, kus on vöö!? Ise sünnitate juba neljanda lapse ja vööd pole! Kuidas ma mähin lapse!" Mina ise lahendasin 1990. aastal samasuguse piinliku olukorra oma palitu vöö abil.

Tagantjärele suhtuti Kaukaasia eesti külades vööga mähkimisse taunivalt: "Vanasti piinati lapsi, seoti käed-jalad nii kinni, et laps ei saanud liigutadagi ennast" (Kenaš). Vöö kasutamine sõltus osaliselt ka

perekonna tavadest ja lapse temperamendist: "Laps mähiti tihedalt, käed ikka sirgu. Praegu ka mähitakse nii. Mähkimisevöö oli. Oli lai ja kaunis pikk. Hakati ülevalt peale ja jalgadeni välja, otsas oli kaks haru... Minul olid nii rahutud, et ei saanud mähkida. 2-kuuselt *abesatelno* (kindlasti) hakati käsi lahti jätma. Kui lahti jätta, vahel ehmatavad, kraabivad ennast. Mõni laps on vagane, saad mähkida. Omal kuuajaselt rabelesid välja" (Jakobson).

Hilisemal ajal, kui vöid ei kasutatud, peeti siiski vajalikuks paarist kuust kuni poole aastani lastel käsi kinni mähkida, et laps ei ehmuks "käsi üle pea visates" ega saaks ennast kraapida. Samas märgiti vahel, et püüti võimalikult vara käed lahti jätta: "Laps mähiti tugevalt kinni, käed ja jalad koos. Ise kaua ei mähkinud, oli lapsest kahju. Üks kuud kaks-kolm, siis mähkis käsi vabamalt. Öösel oli rohkem mähitud" (Jorš); "Mina hakkasin varemalt lahti mähkima. Hakkasin harjutama lapsi, algul lasin mõned minutid vabalt olla" (Knuut). Meditsiiniasutustest räägiti, et haiglas mähiti laps võimalikult tugevalt, kodus aga vabamalt: "... Haiglas üks kreegist õde, see pani ka nii kõvasti lapsed kinni, et nigu tikud olid reas" (German). Analoogse teate toon 1980. aastate Eestist: "Aga venelased, õed, kes seal lastetoas on, pidid kõvasti mähkima, nii et laps on näost sinine, siis nad ei pidavat karjuma nii palju. Oma last vist seal keegi ei hakka ikka litsuma...." (EA 212: 47). Küllap toimiti nii Kaukaasias kui Eestis ühtsete üleliiduliste määruste järgi, mida lojaalsed meditsiinitöötajad järgisid Eestis võib-olla kramplikumaltki kui lõunapoolsetes vennasvabariikides. 1960. aastatest on Raplamaalt teada, et lastearstid nõudsid tihedat mähkimist ka kodus: "Kodus oli ka kästud pulgaks mähkida. Tekk tõmbas ju kokku, nagu kookon oli." Mõned lasid käed kohe kodus lahti, teised mitte (EA 212: 120). Eelmise tsiteeritu tallinlasest ema mäletas seevastu, et 1925.–26. aastal õpetati gümnaasiumis tütarlastele, et last ei tohi väga kõvasti mähkida, tal peab liikumisvabadust olema. Oma lastel ta 1930. aastate teisel poolel jalgu kinni ei mähkinud, ainult käed kergelt, et vastsündinu ei kraabiks ennast (EA 212: 313). Lapse käte kinnimähkimist on tänapäeval vahel peetud ajast ja arust kahjulikuks kombeks, teised autorid leiavad aga, et vastsündinu tunneb end mähitult turvalisemalt, nagu emaüsas, mähe väldib tema tahtmatuid äkilisi liigutusi, nii on ka soojem, laps on rahulikum ja nutab vähem (Jordan 1978: 28; Kuusisto 1989: 20).

Asundustes mähkisid kaukaaslastest naabrid veel 1980. aastatel lapsi eriti tugevalt ning hoidsid teda päevad läbi selili hällis, ka imetamise ajal. Eestlased suhtusid sellesse imestuse või halvustusega: "Mengrelitel on nii, et kogu aeg on kiigus, siis pead jäävad lamedaks sellest. Neil lapsed siis ei karju ka. Rinda antakse ka nii, et kummarduvad lapse kohale" (Sahkar); "Mustal rahval hoiavad veel 6-kuuselt kiigus kinni seotult. Paljud muidugi ei tee enam nii" (Telman); "Grusiinidel aga mähitakse laps kohe koos voodiga kõvasti kinni. Räägi, mis sa räägid neile, ka arstid nende seast teevad nii. Eestlased mähivad sellepärast, et laps ehmatab, kui käed lahti siduma hakatakse kolmekuuselt. Nüüd on rohkem koti moodi asjad, kus sees on laps. Grusiinidel ja armenitel on nii, et lapse voodis on tagumiku kohal auk, pulk jalge vahel. Nii ta pissib ja kakab, nii et mähkmeid ei määri. Last voodist välja ei võetagi, imetatakse ka nii, et lastakse lapse kohale küüru. Kui on segapere, siis on riidu – vene ja eesti minijad nii ei tee" (Reiljan). Selliseid hälle, mille põhjal, aga ka madratsis oli auk lapse roojamiseks, müüdi Suhhumi turul veel 1980. aastatel. (Taolise hälli kirjelduse ja kasutuse kohta süürlastel vt Murathan 1937: 73.)

1950.–60. aastatest tulid kasutusele laste magamiskotid, mida näiteks Sulevis nimetati *kuvääridеks* (ümbrikuteks), kuid kotte nimetas ka Karsi lähedal eesti külas ja Kubanis Liventhalis sünnitanud Miina Valp: "Meil tehti, näe, nisuksed kotid pikad, kottide sees oli villadest tehtud. Panime lapse kotti ja kahel pool olid ilusad satsid ja pitsid. Siis olid lindid, millega sidusime kinni lapse. Laps oli nigu tops siis."

Lapse magamisase

1930. aastateni magasid lapsed Kaukaasia eesti külades jalashällis. Paaril juhul mäletati ripphälle: "No lapsel oli *kiigu*. [---] Netal (1911) pandi veel lakke, siis me kiigutasime. Aga pärast said vennad puust omatehtud kiigu. Last oma kõrval ei hoitud, laps saab pahuraks. Muidu enam ei jää mujal magama. (Küsitletu oma õe kohta) Sind pidi kogu aeg kiigutama, küll oli tülikas, nigu kiigu seisma jäi, nii pistsid kisendama. Teised lapsed mängisid väljas" (Tšernjagina); "Lapsed magasid kiikus. Jalastega kiigud olid, roobidega kiigud. Mõnedel rippusid ka kiigud. Ennevanasti oli lutikaid hirmus palju" (Rjabitš). Jalashällid olid kasutusel veel 1930. aastatel: "Kiik oli kiigepuust tehtud, küna moodi, rattad

pandi alla. Nigu ratas lõö pooleks, need olid all. Neid oli vanu valmis ja tegi lapse isa ka" (Juhkum); "Meil laps ikka kõrval magas. Pärast siis sai väike aseke. Sai nisukene kiik. Kõik oli laudadest tehtud, roobid olid all ja siis sai teda kiigutatud seal. Varsti kohe pani kiigusse, üks nädal aega või" (Kärsten); "Pandi laps voodi ta juurde, seal nad kahekesi olid. Lapsel häll suuremal jaol oli, mõnel polnud ka. Puujalgadega, kahel jalal kiikus. Suurem jagu võttis enda kõrvale. Öösel on külm, siis laps ei aja end paljaks. On ligidal rinnale võtta. Seda küll oli karta, et magad lapse ära. Kui oli vanaema olemas, see ei usaldanudki pisikest oma tütrele" (Kuldkepp).

Kaukaasias kadusid ripphällid kasutuselt varem kui Eestis, kus neid esines 1950.–60. aastateni (Kaljuvee 1967: 297). Jõgeva ümbruses töötanud ämmaemand Linda Roodla meenutas, et edumeelne meditsiiniteadus oli vibuhälli vastu: "Ja et see vibuhäll, sellega tuli väga võidelda. Aga ma lõin nii välja, et minu jaoskonnas ma vibuhälli hävitasin" (EA 225: 470–471). 1930. aastatel käsitleti arstide eriarvamusi selles küsimuses ajakirja "Eesti Arst" veergudel. 1960. aastatel peeti nõukogude pediaatrias laste hällitamist peaajus pidurdusprotsesse tekitavaks kahjulikuks harjumuseks (Kaljuvee 1967: 297).

Kaukaasias võeti mõnes peres laps ööseks oma kaissu (Vuurman), teised pidasid seda ebasoovitavaks: "Minul oli temal oma ase küll. Suvel oli asemes, aga talvel kui oli külm, võtsin oma juurde asemesse. Aga kiigut mul ei olnud" (Tikkar). "Minu lapsed magasid enda juures, kui olid väiksed. Laps magas minu ja mehe vahel. Ema kiitis veel, et sa oled nii kõva unega, et magad küll lapse ära. Olin kahekümne ühene, tegelikult olin väga erk. Lapsel oli hea soe" (Toomasson). 1920.–50. aastatel sätiti vastsündinule ase sageli ema voodi kõrvale toolidele, et oleks mugavam imetada ja poleks ohtu last ära magada: "Laps magas, kuidas kellelgi. Vanasti pandi kiigusse. Minu omad kasvasid enda juures. Voodi ette pandi kaks tooli, padjad peale ja laps sinna" (Teppe). Sel ajal olid kasutusel ka vedruhällid.

Imetamine

Pestud ja mähitud laps pandi ema juurde: "Rinda hakati lapsele kohe andma. Kõige esimene asi, hakkab kohe imema, sikutab kohe" (Rjabitš). Vahel arvati, et esimesena peab tingimata andma paremat rinda, muidu kasvab laps pahemakäeliseks (Jakobson, Vuurman). Uskumus

on tuntud ka Eestis ja Soomes (Grünthal 1924: 486; Ruuttu 1931: 44). Abhaasidel aga näiteks peeti oluliseks anda esimesena just vasakut rinda, et siduda last tugevamini endaga (Dbar 1984: 170). Venelased arvasid paiguti, et poistele on kasulikum parema rinna piim, tütarlastele aga vasaku, kuid esimesena anti siiski paremat rinda (Popov 1903: 358–359).

Haiglas sünnitanud naised meenutasid, et seal viidi laps ema juurde alles järgmisel või ülejärgmisel päeval: "Haigemajas alles kolmandal päeval tuuakse laps, et hakkad rinda andma, esimesel *sutkil* (ööpäeval) ei anta. Seda ei tohi. Aga kui külas sünnitas, ema pandi asemesse, laps pesti puhtaks tingimata ja pandi ema juurde asemesse" (Dermanovskaja). "Ei tea, kas last pesti haiglas. Vist ei andnud rindagi lapsele esimesel päeval. Öeldi, et me ise söödame" (Langebraun). Samuti toimiti Eestis, kus veel 1980. aastatel ei lubatud sünnitusmajas esimesel päeval last emapiimaga toita (EA 212: 34): "Noh meil oli niimoodi, kuue ehk kaheteist tunni pärast. Ei tohtinud enne rinda anda. Anti ainult mõrudat kummeliteed, kasteti suud. See pidi siis lapse seedimist korraldama" (EA 225: 473).

Kaukaasias suhtuti sellisesse arstiteaduslikku "tarkusesse" vahel varjamatu halvakspanuga: "Lapsele anti rinda kohe. Nüüd ei anta. Kes seal siis ütles, et ei tohi või ei ole vaja. Ei tea mina, miks nüüd ei anta, *sutki* ei näegi last. Aga vaata, seapõrssadki lähevad kohe luttima, nad jäävad ju muidu haigeks" (Raud). Võiks arvata, et kohene imetamine kui eluterve käitumine on vanem komme. Tegelikult rakendas "tänapäevane" meditsiiniteadus just ajast ja arust kahjulikke ebausu kombeid, mille järgi laps pandi ema rinnale alles paari päeva möödumisel, näiteks pärast ristimist (Sumtsov 1880: 83; Ploss 1884: 124; Engelmann 1884: 53; Redko 1899: 116; Popov 1903: 355, 359; Haruzina 1906: 90; Hovorka, Kronfeld 1909: 652; Sartori 1910: 42), ka Eestis anti vanasti vastsündinule esimestel elupäevadel teed ja leivanutsu (Grünthal 1924: 486). Hoopis harvem hakati imetama kohe pärast sündi (Päss 1938: 540; Jordan 1978: 30). Just esimene emapiim – *kolostrum* on eriti vajalik lapse üleminekuks platsentaarselt toitumiselt piimatoidule, samuti kaitseb see nakkushaiguste eest jne. Nagu nõukogude meditsiiniteaduses peeti seda ka rahvatraditsioonis hoopis kahjulikuks (Engelmann 1884: 55; Popov 1903: 359; Ptšelina 1937: 93), näiteks laplastel imes esimest piima kuni selgeks saamiseni vastuvõtja ja sülitas selle koera sööginõusse (Grundström 1953: 90). Liivlased

põhjendasid lapse teega ja "suhkrumämmiga" toitmist esimestel elupäevadel sellega, et siis ei olevat emal veel piima (Loorits 1932: 151), st esimest piima peeti kõlbmatuks. Kokkuvõtteks põhjustasid viivitamist kaks omavahel põimunud kujutelma: sünnitanu on roojasuse tõttu lapsele ohtlik või kolostrum on vastsündinule kõlbmatu. Keeluperioodi elas vastsündinu eri paigus ja aegadel üle kas naabrinaise piimal või mingil toidusegul.

Kaukaasias toideti lapsi 1920.–60. aastatel emapiimaga üheksast kuust kuni pooleteise, harvem kahe aastani, varasemal ajal kauem: "Last imetati kõige vähem üheksa kuud, vanasti aga kaks–kolm aastat. Mäletan, siitkandist üks tüdruk tuli väikese pingiga ema juurde, et tissi tahtis. Andiski. Kaua söötmine oli selleks, et siis ei jäänud teine külge. Minul tädi Leena oli Eestis mõisas lastehoidjaks. Üks oli 6-aastane, nõudis emalt tissi. Ema ütles, nüüd Andres tissi ei saa, nüüd saab Maali. – Kurat, ma löön selle Maali maha! Ja ei võinudki väikest last üksi jätta. Ikka piima joodi ja teega ja suhkruga. Paljudel aga ei tulnudki piima. Siis joodeti lehmapiimaga – veega pooleks ja sukrut hulka" (Vuurman). Imetamise kestus sõltus nii naise kui lapse tervisest, majanduslikust olukorrast ja ka tõekspidamistest: "Rinda andsin aasta kaheksa kuuni, niipalju oli piima. Kui naine imetab, võib murda ühe käega leiba, aga kui sa ei ole lapse imetaja, pead murdma kahe käega. Vot ei tea, mikspärast see on. Siis kui on peres ikka lapseimetaja ema, siis temale pantakse ikka kõige maitsvam tükk lauale. Aga on ka nisukesi peresi, kus polegi midagi võtta" (L. Angelstok). "Imetasin no ikke 9 kuuni, mitte kauem. Minul olid raamatud, ma lugesin raamatust, kuidas teha. Aga mõned ei lugenud ja imetasid kui kaua veel" (Vaarman). Veel kahel juhul peeti just üheksat kuud õigeks piiriks: "Vanasti söödeti last rinnaga 2–3 aastat. Aga meie aeg juba... Minu esimene poiss sõi aasta ja kolm kuud. Aga üleüldse on paras aeg ära ütelda 9 kuud. Siis ei ole laps nii tark veel, et selle järgi karjuda ja pole nii loll, et ei oska süüa. Mida vanem on, seda raskem on pärast võõrutada" (German). "Mina üle 9 kuu ei toitnud, see pole kasu midagi. Räägiti, ühes peres oli nii suur, et rääkis – ema, kurat, anna tissi. Võõrutati – viidi, kui oli, kus viia, kodunt ära (laps). Mõni jätab kergesti" (Jõepere). Tõdeti, et varem jätkus naistel rohkem piima lastele. Leonora Dermanovskaja mäletas, et liigsest piimast vabanedes tuli tal järgida poolakast ämma tõekspidamisi: "Mul oli palju piima, seda ka ei tohtinud jalge alla valada, kaevasin maa sisse. See võtvat lapse jõu ära. Mitte puu

alla piima, vaid barjääri alla, mitte jalge alla. Mehe ema alati vaatas, kuhu kallan."

Nurganaise toit mõjutas nii ema kui lapse tervist ning see sõltus perekonna võimalustest ja ka sünnitanu soovidest: "Noh, alati titeemale antakse paremat sööki, mis jõudu annab. Ma tean, minu ämm ütles, pead kõvasti sööma, et see kõik täis saaks, mis tühjaks jäi. Näituseks kui kookisid toodi..." (German). "Salmes ämm andis ikka võid ja sooja piima. Mitte just kohe, mul olid hirmsad vered, teisel päeval, kui vered juba kinni jäid" (Toomasson, 1932). "Tahtsin ainult kangesti soolalihaga keedetud kartulit. Ämm tuli ja tõi mulle siis keedetud soolaliha ja kartulit ja suppi" (Naaber). Rinnaga toitev naine pidi jooma rohkesti piimaga teed või kohvi: "Peale sünnitamist, kui polnud karta enam, et emakas võib viga saada, anti rohkem vedelikku – piima, kohvi ja linnumett, magusat asja rohkem, et piima oleks rohkem" (Kuldkepp); "Pärast sünnitamist kohvikann oli ikka kogu aeg pliida peal soojas, et piima oleks. Oli lahja kohvi, rohkem piimaga pooleks. Paljast piima ma ei tahtnud" (Teppe). Osal naistel oli piima niigi palju. Armeenlanna Maria Reichenbachi arvates võis liigne vedeliku tarbimine kahjulik olla: "Vaja oli piimaga teed juua, teed palju juua ei tohi, piim jääb vedelaks, laps jääb nõrgaks, ei kosu sellest".

Selliseid toite, mis tekitasid lapsel gaase ja kõhulahtisust või muutsid piima maitset, välditi imetamise ajal: "Haput kurki ei lastud süüa ja tomatisi. Algul liha ka ei antud. Hiljem kanaliha natuke. 2–3 päeva ei antud liha. Nüüd ka. Hiljem keedetud kanaliha. Praeliha ei tohi. Anti rohkem teed juua, kohvi ja piima, et piima oleks" (Kask); "Puuvilja kõike ei tohtinud ja tomatid, kurgid, viinamarju ja pähkleid, et lapsel tuleb kõhutõbi. Kanaliha tohtis süüa. Muud ei tohtinud. Et sisikond jääb hirmus kõvaks, mõjub lapsele. Pudrusid ja nii esimestel nädalatel" (Jakobson). Keelatuks peeti enamasti hapendatud köögivilju, värskeid kurke ja tomateid, oa-, herne- ja kapsasuppi, ka puuviljade ja marjade ning lõunamaiselt vürtsitatud kibedate toitude ja küüslaugu söömist piirati. Liha välditi harvem, see olevat sünnitanule ebasoovitav raske seeditavuse tõttu. Toiduvalik sõltus nii ema kui lapse tervisest: "Keelatud toidud? Lapse kõht ise näitas, mida võib, mida mitte. Haput ei võinud, kui kõht oli lahti, ja marju" (Toomasson). "Süüa siis ta muidugi ei tohtinud, mis lapsele mõjus. Haput ja kõiksugu marju ei tohtinud kohe. Pidi last tasapisi harjutama nendega. Ise küll ei mäleta, et oleks

midagi hoidnud" (A. Angelstok). Mõnede naiste arvates polnud söögi osas mingeid piiranguid: "Kõike sõin, mitte midagi põlnd. Ööd läbi, kui laps tirib, hommikul tahad nii süüa. Nüüd on nii, et ei tohi seda anda ja ei tohi seda anda. Siis juba mõnekuuselt imes pekitükki või *pomadori* (tomatit) kiigus" (Telman); "Söökidega ei olnud nii tähtsust, ainult tõsta ei lubatud rasket midagi. [---] Vanasti söödi kõike. Kui naisel piima polnud, joodi vedelamat, piima rohkem, et lapsele sai" (Kenaš); "Toite ei valinud. Laps oli hea söömisega, mul oli rinnas hea piim. Me sõime kõiki. Ei öeldud, et ei tohi kapsast või puuvilju süüa" (Vasemägi).

Lapse võõrutamine. Kui peres polnud lehma, oli laps kauem rinnatoidul: "Tütart imetasin aastani, aga poega kauem, vist kahe aastani. Lehm jäi kinni, piima külast ei saanud. Poiss käis sabas – mamma, tissi!" (Langebraun). Miina Valp teadis, et last võis toita vaid kindla looma piimaga: "Ühe lehma piima andsin alati lapsele, teise lehma piima ei võinud anda, siis jääb lapse kõht haigeks. Ja pooleks veega panime, ei and puhast piima. Nõnda me kasvatasime lapsi."

Lapsi võõrutati külmal aastaajal, sügisel või talvel, harvem kevadel: "Suveks ei tohi last võõrutada, räägiti. Suvel on hirmus palav ja sööb marju ka palju. Rinnapiim stabiliseerib seedimist. Võõrutamine käis lihtsalt, rääkisin, et kaka on ja oligi kõik. Teised teevad ei tea, mida, viivad kodust ära ja..." (Langebraun). Võõrutamiseks viidi laps küla peale, läks ema ise minema, pandi põue midagi karvast, mis pidi imejat hirmutama, või määriti rinnad kibedaks: "Mõnel, kel olid sugulased lähedal, viidi koguni kodunt ära, et võõrutada. Oma emal määriti rind söega mustaks ja öeldi, et pähh. Minul oli nii, et pidin ikka katsuma, muidu ei jäänud magama. Siis pandi õe kõrvale magama ja katsusin õe rinda. Pojal oli nii, et oli nädal ära. Toitsin poolteist aastat, raske aeg oli. Olin nädal aega ära ja ütlesin, et ei saa enam. Pandi vanaema kõrvale magama, hakkas vanaema rinda katsuma, ütles, et – il tida tahan! Vanaema ütles, et mis kuradi il tida, vana pähh nahk on siin ja keeras lapsele selja" (Kuldkepp). "Võõrutati nii, et tuli mehe õde minu juurde. Laps hüüdis: ema! Tädi pani patsti padjale tagasi pea. Ise magasin teises toas. Ütles lapsele, et ema läks koos tissiga külla" (Teppe); "Võõrutati ära, kas jäeti kellegile hooleks, seoti rinnad tugevasti kinni. Mõned panevad ka harja põue, nii kui ta käe paneb sinna, siis kardavad" (Rjabitš); "Määriti rind ära kas viha rohuga või pandi sinna kõva hari,

et ohhoo tuleb. Siis seoti rinnad kõvasti kinni ja vedelat pidi jooma vähe" (Sahkar). Käituti karmimaltki: "Võõrutamine? Andsin vitsa ja enam ei and tissi" (L. Angelstok). Kõik need moodused on tuntud üle maailma (vt nt Itkonen 1948: 390). Näiteks Lõuna-Araabias määriti rindu mürriga, Sansibaris *cayenne*'i pipraga (Engelmann 1884: 43).

Imik arvati rinnatoidult maha enamasti päevapealt. Estonias kirjeldati ka järkjärgulist võõrutamist: "Me söötsime oma lapsed aastani. Suvel ei tohtinud võõrutada. Mina võõrutasin nii, et hakkasin andma harvem, harvem, harvem, rindasid ei sidunudki, kadus ära. Jäigi lõpuks ära. Mõned viivad oma lapsi võõrutama. Ütlevad, et kui sa juba ütled, et täna enam rinda ei anna, siis ei tohi anda enam. Et pidi saama petis" (Konks). Hilda Konksu üleaedne Klara Kuutman täiendas omalt poolt: "Siis pidi lapsest *kaldunja* (nõid) saama, üks vene naine ütles. Ei no ta ei saa aru, aga annab lapsele verega üle midagi päritavat pettust."

Nagu Eestiski lühenes rinnaga toitmise aeg 1980. aastateks tänu meditsiinitöötajate hoolsale rahvavalgustuslikule tööle sageli paari kuuni: "Mul oli palju piima. Tüdruk sai aasta ja kaks ja pool kuud. Poiss sai kauem. Mul oli liiga palju piima. Särgid olid kõik alati piimased. Suur *lif* (rinnahoidja) oli ja käterätik sinna keeratud, et piim sinna sisse läheks. Aga nüüd on kaks ja pool kuud ja *vsjoo* (kõik). Nüüd on liiga targad need arstid" (Naaber); "Haigemajas ikka teisel päeval. Magus teevesi, see annab rinnapiima. Nüüd kuu-kaks imetavad, kõik miniad kasvatasid lapsed *istkustvenna* (kunsttoidul), kuigi mina neid sundisin. Ütlevad üles kohe rinnast" (Kuutman). Esines ka erandeid: "Õetütar ka söötis rinnaga kaua, üle kahe aasta olid. Lapsed ise tõid pingi ja *kalati* (kitli) ruttu, et võtab kleidi seljast ära ja annab rinda. See oli alles nüüd, 1980ndatel. Ta oli priske inimene, piima oli ja nad nii tahtsid. Oli justkui kahju ka neist. Nüüd ju noored ei tahagi lapsele rinda anda, tahavad kergemini läbi saada" (Sahkar).

Eestis ja mujalgi levinud marlisse mähitud leiva ja suhkrusegu andmine imikule kadus Kaukaasias tõenäoliselt varem kui kodumaal, teated ulatuvad 1930. aastateni: "Minu poiss juba kui oli, siis olid *soskad* (lutid). Aga vanasti nätsutati leivatükk ära ja pandi suhkruga marle sisse ja see anti suhu...Sellepärast öeldakse, et väikeseid lapsi hakatakse petma sündimisest saadik" (German). Miina Valp andis oma lastele lisatoitu lusikaga: "Meil enne ei olnud lastel *soskasid* ega kedagi ega piima ei antud, siis ostsime *suhkareid* (kuivikuid), magusat *suhkarit* ja panime teevette ja andsime lusikaga".

Kokkuvõte

Võrreldes Kaukaasia eestlasi õigeusklike naabritega, ilmneb nagu matusekombestikuski, et mitmed eestlastel ununenud tavad on teistel kauem püsinud ning naabrite juures kohates peavad eestlased neid tumedateks "hommikumaalaste" kommeteks. Nii on nurgavoodiaegsete keeldudega, viivitamisega lapse rõivaste valmistamisel, silmamise kartusega. See on eriti iseloomulik Sulevi eestlastele. Samas tõendavad üksikud teated vanematelt inimestelt, et mitmed "mustade ebausukombed" olid varem omased eestlastelegi. Õigeusklikel rahvastel oli kombestik reglementeeritum. Sünnikombestiku puhul puutusid eestlased sellega kokku eelkõige segaperedes, kus näiteks muust rahvusest ämm õiendas ja kamandas, kuidas on õigem toimida. Kuid siiski teadsid ka segaabieludes olevad naised vaid üksikuid keelde ja nõudeid, näiteks lapse vastuvõtmine samasoolise vanema rõivaisse eesti-moldaavia peres, lapse varjamine eesti-poola peres. Võib-olla polnud nad kommetele sisulist tähtsust omistamata neid tähele pannud või meelde jätnud.

Piirkondlikust eripärast paistab silma, et suhteliselt vähem laekus pärimuslikke teateid Sulevist, seevastu kauem püsisid vanad kombed ja uskumused eelkõige Estonias. Estoniast ongi kõige rohkem pärimuslikku materjali, näiteks nurganaise ja õhtuse ning öise ajaga seotud keelud, kartus, et lapsest võib saada riideraiskaja. Salmes oli ilmselt sarnane olukord naaberküla Suleviga. Estoniaga võib tinglikult sarnaseks pidada Ülem-Lindat. Suurem konservatiivsus iseloomustas ka geograafiliselt eraldi seisvat Punase-Lagedat. Millest see kõik tingitud oli, polegi võimalik täpselt määratleda. Kui üldiselt on tundunud, et vanad nähtused kadusid eelkõige linnakultuuri mõjul, siis Sulevi oli just metsade keskel asuv kolkaküla, Estonia aga seevastu kõige linlikum, kus kohe rajamisest peale edendati koorilaulu ja näitemängu ning juba 1910. aastail ehitati parkettpõrandatega telliskivimaju. Kuid ka kolkakülas oli nii kirjandus kui seltsielu au sees. Võib-olla peitub vastus selles, et Estonia esmaasukad rändasid Eestist välja juba möödunud sajandi keskpaiku, tehes paarikümneaastase vahepeatuse Samaaras ja Krimmis, samas kui Salme ja Sulevi rajajad lahkusid kodumaalt mitukümmend aastat hiljem? Kuid vahest oleks pidanud just pikem võõrsil viibimine tingima pärimuse kiirema kadumise. Samas olid kõik külad päritolult äärmiselt kirevad, pidevalt lisandus sinna elanikke nii teistest Venemaa asundustest kui Eestist ja ümberasumisi toimus ka

Musta mere ranniku eesti külade vahel. Teistest rahvustest naabrite mõju ulatus oli külades erinev, Estonias oli see tugevaim, Sulevis nõrgim. Konkreetsed teated Estoniast, Ülem-Lindast ja Punase-Lagedalt viitavad aga sellele, et tegu on siiski "vanade", mitte naabritelt päritud kommetega.

Eestiga võrreldes selgub, et kodumaal püsisid mitmed kombed hoopis kauem kui Kaukaasias. Mitme nähtuse puhul, näiteks hällide kasutamine, leivanutsu andmine, lapse vööga mähkimine, on Kaukaasias hääbumise ajaks laias laastus 1930. aastad. Eestis olid murrangulised 1940. aastad, kuid mitmeid Kaukaasias ununenud nähtusi, näiteks vööga mähkimist, esines Eestis veel 1960. aastatel. Sama kaua kohtas kodumaal vibuhälli, mis Kaukaasias kadus 1910. aastate keskpaigaks. Tähelepanuväärne on, et nii siin kui seal esines 1950. aastail tütarlapse vastu võtmist mehe rõivastesse. Üldisematest tendentsidest on sünnijärgse ajaga seotud kombestiku puhul huvitav see, et pikem nurgavoodiaeg on vanem nähtus, kuna tavakujutelmas peetakse vanaks tavaks just seda, et naine peatas töö vaid sünnituse ajaks. Üllatas seegi, et meditsiiniasutustes rakendati 1980. aastateni vanu ebausukombeid, näiteks vastsündinu jäeti ilma esimesest emapiimast.

Küsitletute nimekiri

1. Anette-Wilhelmiine Angelstok, snd 1901
2. Lilli Angelstok, snd 1929
3. Olviina Butnina, snd 1907
4. Eleonora Dermanovskaja, snd 1921
5. Eleonora German, snd 1925
6. Salme Heiman, snd 1924
7. Elviina Jakobson, snd 1910
8. Maria Jastreb, snd 1903; Luise Tikkar, snd 1907
9. Pauliina Jorš, snd 1914
10. Amalie Juhkum, snd 1909
11. Alma Jõepere, snd 1918
12. Maria Kask, snd 1910
13. Liide Kenaš, snd 1905
14. Liisi Kevvai, snd 1903
15. Linda Knuut, snd 1927
16. Hilda Konks, snd 1916
17. Liisi Kuldkepp, snd 1912
18. Klara Kuutman, snd 1910
19. Iida Kärsten, snd 1904

20. Elfriide Langebraun, snd 1923
21. Alma Leks, snd 1903
22. Maria Lindenbaum, snd 1919
23. Alviine Linnus, snd 1906
24. Leena Mustkivi, snd 1894
25. Linda Naaber, snd 1910
26. Maria Raud, snd 1909
27. Maria Reichenbach, snd 1930
28. Liisi Reiljan, snd 1928
29. Lilli Reisman, snd 1920
30. Leena Rjabitš, snd 1914
31. Alma Rootsi, snd 1908
32. Renate Sahkar, snd 1923
33. Klara Šavšišvili, snd 1904
34. Klara Telman, snd 1910
35. Adele Teppe, snd 1904
36. Meeta Tobias, snd 1905
37. Elviina Toomasson, snd 1910
38. Maria Truuman, snd 1910
39. Joanna Tšernjagina, snd 1904
40. Juhanna Vaarman, snd 1912
41. Miina Valp, snd 1898
42. Vasemägi
43. Meeri Voronina, snd 1934
44. Mahta Vuurman, snd 1901

Allikad ja kirjandus

EA – Eesti Rahva Muuseumi etnograafiline arhiiv:

EA 212. Marika Mikkor 1986. Teatmematerjali inimese sünni ja surmaga seotud tavade ja uskumuste kohta Tallinnas ja Tartus, Harju raj. Kuusalu k/n-s, Rakvere raj. Vihula k/n-s, Rapla raj. Raikküla k/n-s ja Rapla alevis, Pärnu raj. Vändra alevis ja Kingissepa raj. Leisi k/n-s, 1–383.

EA 213. Marika Mikkor 1989. Inimese sünni ja surmaga ning abiellumisega seotud tavad ja uskumused Laiuse, Torma ja Urvaste kihelkonnas, 251–364.

EA 225. Marika Mikkor 1987. Inimese sünni ja surmaga seotud tavad (Laiuse, Puhja, Rõngu, Torma ja Palamuse khk.), 378–551.

Balov 1890 = Балов А. Рожденіе и воспитаніе детей въ Пошехонскомъ уезде, Яросл. г. – *Этнографическое Обозреніе* 3: 90–114.

Beljajeva 1982 = Беляева Н. Ф. Родильные обряды мордвы-мокши Атюрьевского района Мордовской АССР. (Конец XIX – начало XX вв.) – *Этнокультурные процессы в Мордовии.* Труды, вып. 71. Саранск, 51–62.

Boecler J. W., Fr. R. Kreutzwald 1854. *Der Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewohnheiten von Johann Wolfgang Boecler, weiland Pastor zu Kusal in Ehstland und des Consistorii in Reval asessor. Mit auf die Gegenwart bezüglichen Anmerkungen beleuchtet von Dr. Fr. R. Kreutzwald.* St. Petersburg.

Dbar 1984 = Дбар С. А. Традиционные приемы ухода за малолетними детьми у абхазов (конец XIX – начало XX вв). – *Этническая культура: динамика основных элементов.* Москва, 164–174.

Engelmann, G. J. 1884. *Die Geburt bei den Urvölkern. Eine Darstellung der Entwicklung der heutigen Geburtskunde aus den natürlichen und unbewussten Gebräuchen aller Rassen.* Wien.

Granqvist, H. 1947. *Birth and childhood among the Arabs. Studies in a Muhammadan village in Palestine.* Helsingfors.

Grundström, H. 1953 Lappalaisten uskomuksia äidistä ja lapsesta. – *Virittäjä*, 82–92.

Grünthal, J. 1924. Eesti rahvameditsiin, eriti sünnituse ning naistehaiguste puhul ja laste arstimisel, vanavara valgustusel. – *Eesti Kirjandus* XVIII: 299–308, 334–347, 386–395, 443–453, 475–491.

Haruzina 1906 = Харузина В. Несколько словъ о родильныхъ и крестинныхъ обрядахъ и объ уходе за детьми въ Пудожскомъ у. Олонецк. губ. – *Этнографическое Обозреніе* 1–2: 88–95.

Harva, U. 1935. *Varsinais-Suomen henkistä kansankulttuuria. Varsinais-Suomen historia* III: 1. Porvoo.

Hint, J. 1996. Mähkmevöö Eesti rahvatraditsioonis. – *Austrvegr (Idatee)* 2: 38–39.

Holzmayer, J. B. 1872. Osiliana. Erinnerungen aus dem heidnischen Göttercultus und alte Gebräuche verschiedener Art, gesammelt unter den Insel-Esten. – *Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat.* 7. Band, 2. Heft. Dorpat.

Hovorka, O. v., A. Kronfeld 1909. *Vergleichende Volksmedizin.* B. II. Stuttgart.

Itkonen, T. I. 1948. *Suomen lappalaiset vuoteen 1945.* 1. Porvoo.

Jordan, B. 1978. *Birth in Four Cultures.* Montreal.

Kaljuvee, G. 1967. Häll. – *EM Ar* XXII. Tallinn, 265–301.

Kazimir 1907 = Казиміръ Е. П. Изъ свадебныхъ, родильныхъ и похоронныхъ обычаевъ Подольской губерніи. – *Этнографическое Обозреніе* 1–2: 208–210.

Kuusisto, R. 1989. *Imetän ja hoivaan.* Porvoo–Helsinki–Juva.

Listova 1986 = Листова Т. А. Обряды и обычаи, связанные с рождением ребенка, у русских западных областей РСФСР. – *Полевые исследования Института этнографии 1982.* Москва, 60–74.

Loorits, O. 1932. Die Geburt in der livischen Volksüberlieferung. – *Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft* XXVI. Tartu, 131–169.

Maslova 1984 = Маслова Г. С. *Народная одежда в восточнославянских традиционных обычаях и обрядах XIX – начала XX в.* Москва.

Mikkor, M. 1992. Kaukaasia eestlaste matusekombestikust. – *ERM Ar* XXXIX. Tartu, 167–188.

Mikkor, M. 1994. Kaukaasia eestlaste surmakujutelmadest. – *Akadeemia* 6: 1234–1267; 7: 1481–1496.

Mikkor, M. 1998a. Sünnitusabist Musta mere ranniku eesti külades. – *Akadeemia* 5: 939–978.

Mikkor, M. 1998b. *Eestlased Musta mere rannikul.* Tartu.

Mikkor, M. 1999. Soikkola isurite ja Kurgola soomlaste sünnikombestikust. – *Akadeemia* 5: 975–996.

Murathan 1937 = Муратхан В. П. Обычаи, связанные с рождением и воспитанием ребенка у сирийцев СССР. (По материалам экспедиции 1928–1929 гг. к сирийцам Армянской ССР.) – *Советская этнография* 4: 61–84.

Paulaharju, J. 1929. Pikkulapsen varauksia. Peräpohjan kansantietoutta. – *Kotiseutu* I: 12–16.

Pelkonen, E. 1931. *Über volkstümliche Geburtshilfe in Finnland.* Acta Societatis Medicorum Fennicae Duodecim, Ser B, Tom. XVI. Helsinki.

Ploss, H. 1884. *Das Kind in Brauch und Sitte der Völker.* B. I. Leipzig.

Popov 1903 = Попов Г. Роды. – *Русская народно-бытовая медицина по матеріаламъ этнографическаго бюро князя В. Н. Тенишева.* С. Петербургъ, 325–362.

Ptšelina 1937 = Пчелина Е. Г. Родильные обычаи у осетин. – *Советская этнография* 4: 85–103.

Ptšelintseva 1987 = Пчелинцева Н. Д. Народные обряды и поверья, связанные с охраной здоровья ребенка у азербайджанцев. – *Полевые исследования Института этнографии 1983.* Москва, 38–44.

Päss, E. 1938. About the Customs at Childbirth among the Ingers and the Votes. – *Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft* XXX. Tartu, 538–564.

Redko 1899 = Редко А. Нечистая сила въ судьбахъ женщины-матери. – *Этнографическое Обозреніе* 1–2: 55–131.

Ruuttu, M. 1931. *Kansantapoja ja uskomuksia Karjalan kannaksen itäosissä. Kansatieteellisiä kuvauksia* 3. SKS Toimituksia 186. Helsinki.

Sartori, P. 1910. Sitte und Brauch. – *Handbücher zur Volkskunde.* B. 5. Leipzig.

Sumtsov 1880 = Сумцовъ Н. О славянскихъ народныхъ воззреніяхъ на новорожденного ребенка. – *Журналъ Министерства Народного Просвещенія.* Ч. CCXII. С.-Петербургъ, 68–94.

Uspenski 1895 = Успенский Л. И. Родины и крестины, уход за родильницей и новорожденных. (По материалам, собранным в Тульском, Веневском, Каширском уездах Тульской губ.) – *Этнографическое Обозреніе* 4: 71–95.

Vuorela, T 1960. Paha silmä suomalaisen perinteen valossa. – *Suomi* 109: 1. Helsinki, 3–112.

Väisänen, A. O. 1924. Syntymä, lapsuus ja kuolema. Setukaisten tapoja ja uskomuksia. – *Kalevalaseuran Vuosikirja* 4: 193–223.

Zelenin, D. 1927. *Russische (Ostslavische) Volkskunde.* Berlin, Leipzig.

Foto 1. Kai Auner Estoniast koos õega Suhhumis, sajandivahetus. Erakogu.

Foto 2. Õed ja vennad Angelstokid Sulevist 1927. aastal. Erakogu.

Foto 3. August ja Anette Reiljani pojad 1920. aastate teisel poolel Sulevis. Erakogu.

Foto 4. Talukoht Punase-Lagedal. Foto Üllas Ehrlich 1996. Fk 2539: 18.

Foto 5. Türkelid koduõues. 1920. aastad. Fk 1648: 10.

Foto 6. Amalie Juhkum pähkleid puhastamas. Sulev. Foto Aado Lintrop 1986. Fk 2192: 263.

Foto 7. Talukoht Sulevis. Foto Üllas Ehrlich 1996. Fk 2539: 85.

Foto 8. Eleonora German koos lapselapse ja Marika Mikkoriga. Punase-Lageda. Foto Aado Lintrop 1986. Fk 2192: 104.

Foto 9. Miili Adamson kutsikas Irmiga ja Elviina Jakobsoni lapselapse Oskariga. Estonia. Foto Marika Mikkor 1987.

Foto 10. Punase-Lagedalt pärit Lilli Angelstok lapselapsega. Sulev. Foto Marika Mikkor 1996. Fk 2538:45.

Foto 11. Lapsed koolimaja õues. Sulev. Foto Leeni Langebraun 1996. Erakogu.

Foto 12. Agnessa Teppe pojaga, 1950. aastate keskpaik. Sulev. Fk 2043: 552.

SOME ACTIVITIES CONNECTED WITH THE POST-NATAL PERIOD AMONG THE CAUCASIAN ESTONIANS

Marika Mikkor

Summary

The current treatment is a continuation of an article "Obstetrics in the Estonian Villages at the Black Sea" (Mikkor 1998a). The Estonian villages in the resort area were strongly influenced by town culture, thus there are no conservative habits (Mikkor 1992; 1994; 1998b). Due to their intimacy, birth customs have only had minimal influence from orthodox neighbours (Georgians, Armenians, Greeks, Moldavians, Russians etc.)

Childbed. Women were in childbed from a couple of days up to two weeks, in the 1910s it was possible to hire a maid for this time. It was easier for women when they stayed in their parent's houses, not with their in-laws. Early working caused severe health problems, older members of the family forced the woman in childbed not to work hard. The sparing attitude towards the young mother is actually an older phenomenon; it had been losing its importance in Estonia by the end of the previous century. Originally, the childbed period lasted for 40 days, an Armenian Maria Reichenbach, married to an Estonian described it in a traditional way: "for 40 days one foot was in the grave and another on the shore". Throughout time and among different nations there has been a belief that a woman after child delivery damaged her surroundings because of her impurity, whereas she, together with her child were very subject to evil forces. Caucasian Estonians connected the childbed period, first and foremost, with the concern about the health of the mother and child; the woman in childbed was regarded impure only in the physical sense. Of all the corresponding bans, people could hardly remember that until the 1930s it was not regarded suitable to walk around the village at that time. In the villages of Sulev and Salme people knew about the taboos concerning childbed on the basis of books, they had also heard about them when visiting Estonia; it was only according to one report that women who had given birth also stayed home for longer in Sulev and Salme in the 1920s–1930s. The

orthodox neighbours of Estonians maintained these childbed-related concepts for longer, so that the middle-aged Estonians considered them to be strange beliefs, including the fear of casting an evil eye on the child. This fear had been customary among the Estonians before. Nowadays, the belief of the evil eye among Caucasian Estonians has come into being again, due to the influence of their neighbours.

Women from the villages of Estoniya and Ülem-Linda near Sukhum remembered that both throwing out the water where the child had been washed in the evening or leaving the washing out overnight could cause an illness or restlessness of the child. A Turkish and Kuban Estonian Miina Valp, who lived in the neighbourhood of the Salme village, still remembered these beliefs. Similar superstitions probably were preserved longer in Estonia.

Dressing the newborn. Future mothers started to make clothes for the baby during their second half of pregnancy, fearing to fail with the birth. But some mothers did not delay with it, in Sulev it was called a custom of "the Blacks" or "the Orientals" to delay with stowing the clothes. The later making of the clothes is common everywhere, known in Estonia up till now, especially when there have been miscarriages among acquaintances. The orthodox neighbours in the Caucasus had more restrictions about the custom of making baby clothes; Estonians were familiar only with some demands. A woman married to a Moldavian remembered that when sewing an item for a baby, it had to be done at one fell swoop. Russians had a traditional ban for sewing on Sundays.

In the 1920s the newborn was sometimes wrapped in a worn piece of clothing in Sulev. This custom has appeared all over the world, in Estonia it was believed that the baby would not grow up to be a waster of fabric. One of the rudiments of this custom is making clothes of old fabric. Some people in Estoniya, one woman in Punase-Lageda and one in Salme knew that used material guaranteed the growing up of a person economizing with clothes. It was preferred to use second-hand material in the sake of economy or because of its greater softness. The usage of new fabrics, which can be regarded as an influence of town fashion, was rare till the 1950s. At the same time it is traditional for the Greeks in Punase-Lageda to use new clothes. There are reports from Punase-Lageda about wrapping the newborn in the clothes of a person of opposite sex, which is also an international custom. It was

believed that this would guarantee good luck for the baby when getting married. Similar beliefs were common also in Estonia, even in the end of the 1950s. With the Moldavians in Punase-Lageda, the newborn was wrapped in the clothes of a parent of the same sex; it was the same in an Estonian-Moldavian family when the deliverer was an Estonian. It is more widely spread all over the world to wrap the newborn in the father's clothes, hoping to strengthen the father's love and child's health and protection from evil forces.

In some families, when dressing the baby, it was strictly followed that the right hand should slip into the sleeve first, or else the child will be left-handed. A couple of mothers who had left-handed children mentioned that the staff in hospitals might have done this wrongly. Until the 1920s, children were swaddled tightly with belts; they were occasionally still in use in the 1930s. It was hoped to be a remedy to avoid crooked legs. Women who had been born in the beginning of the century did not think this belief to be true. It was recognized that it was easier to take care of a child who was swaddled tightly. It was compulsory in some places of Estonia to use swaddling belts until the 1940s. It was realized with hindsight in the Caucasian Estonian villages that swaddling with belts had been deplorable. In the later period when belts were not in use any more, from birth to the age of two to six months, the hands of babies were swaddled so that the baby could feel safe. In medical institutions children were swaddled more tightly than at homes, it was the same in Estonia, even in the 1980s. The same regulations were followed in all fraternal soviet republics. Even in the 1980s, Caucasian neighbours in their settlements swaddled their babies especially tightly and kept them on their backs in their cradles all day long, even during breast-feeding; Estonians regarded it to be either strange or scornful.

Baby's sleeping place. Until the 1930s, Estonians in the Caucasus villages used rocker cradles. Hanging cradles, which were reported only in about a couple of cases, disappeared in the settlements by the first half of the 1910s, because of the influence of town culture. Hanging cradles existed in Estonia until the 1950s–60s. "Progressive medical science" fought against them in Estonia. In 1960s, Soviet pediatrics regarded cradling to be a harmful habit, causing retardation processes in the human brain.

Breast-feeding. At home the child was put on the breast immediately after the birth. The right breast was given first, in order to prevent the child becoming left-handed. The children who were born in hospitals in the 1930s–1960s were taken to their mothers only on the following or the second day. It was similar in Estonia, where even in the 1980s, children were deprived of their mother's milk during their first day of life. Caucasian Estonians disapproved of this medical "wisdom". Modern medicine put into practice old superstitious customs, according to which, in ancient times, babies were put on mothers' breasts after some days, for instance, after christening. During their first days of life, it was customary also in Estonia to give the newborn some tea and bread mixture into. As in Soviet medical science, mother's first milk was often regarded harmful also in national tradition. In the Caucasus, babies were breast-fed till nine months to two years in the period of 1920–1960. With long-term breast-feeding, it was hoped to avoid the next pregnancy, it was also practiced when there were no cows. To wean the baby, either the child was taken away from home or the mother left, or something hairy was put on the bosom to scare the child, or something bitter was spread on the breasts. As in Estonia, the period of breast-feeding often shortened only to a couple of months by the 1980s. The old common tradition in Estonia and elsewhere of giving the newborn the mixture of bread and sugar, wrapped into gauze, disappeared earlier in the Caucasus than in the homeland, the reports date back to the 1930s.

Summary. Several customs disappeared earlier in Caucasian settlements than in Estonia. Because of orthodox neighbours, several habits have started to revive. There were fewer reports of traditions from Sulev village, old customs survived longer in Estoniya. Generally it has seemed that old customs died out mainly due to town culture, but Sulev is a remote village in the middle of forests and Estoniya is the most city-like, where people favoured choral music and plays since the founding of the village and where already in 1910 people built brick farmhouses with parquet floors. Maybe the fact that the first inhabitants of Estoniya left their homeland already in the middle of the previous century, and that they made a two-decade intermediary stop in Samara and Crimea, whereas the founders of Salme and Sulev villages left Estonia several decades later, explains it. But may be a longer stay abroad could have caused the quicker forgetting of tradition.

Photographs:
1. Kai Auner from Estoniya village with her sister in Sukhum, at the beginning of the 20th century. Private collections.
2. The sisters and brothers Angelstoks from Sulev village in 1927. Private collections.
3. Sons of August and Anette Reiljan in Sulev village, in the 2nd half of the 1920s. Private collections.
4. Farmstead in Punase-Lageda village. Photograph by Üllas Ehrlich, 1996. Photograph collections of ENM 2539: 18
5. The Türkels in their home garden in the 1920s. Photograph collections of ENM 1648: 10.
6. Amalie Juhkum cracking nuts in her homeyard in Sulev village. Photograph by Aado Lintrop, 1986. Photograph collections of ENM 2192: 263.
7. Farmstead in Sulev village. Photograph by Üllas Ehrlich, 1996. Photograph collections of ENM 2539: 85.
8. Eleonora German with her grandchild and Marika Mikkor in Punase-Lageda village. Photograph by Aado Lintrop, 1986. Photograph collections of ENM 2192: 104.
9. Miili Adamson with her puppy Irmi, and Elviina Jakobson's grandchild Oskar, Estoniya village. Photograph by Marika Mikkor, 1987.
10. Lilli Angelstok, who had moved from Punase-Lageda to Sulev village, with her grandchild on the doorsteps. Photograph by Marika Mikkor, 1996. Photograph collections of ENM 2538: 45.
11. Children in the schoolyard of Sulev. Photograph by Leeni Langebraun 1996. Private collections.
12. Agnessa Teppe with her son in Sulev village in the mid 1950s. Photograph collections of ENM 2043: 552.

ERRATA

Leheküljel 166 teises lõigus esinevad järgmised vead. / **На странице 166 во втором абзаце** имеются ошибки.

On trükitud / Напечатано: До и после родов женщины находились в постели от нескольких дней до нескольких недель,
Peab olema / Должно быть: **После родов женщины находились в постели от нескольких дней до нескольких недель,**

On trükitud / Напечатано: Поначалу женщина находилась в постели до родов 40 дней,
Peab olema / Должно быть: **Поначалу женщина находилась в постели после родов 40 дней,**

On trükitud / Напечатано: Кавказские эстонцы связывали пред- и послеродовой период в первую очередь с заботой о здоровье матери,
Peab olema / Должно быть: **Кавказские эстонцы связывали послеродовой период в первую очередь с заботой о здоровье матери,**

О НЕКОТОРЫХ ДЕЙСТВИЯХ, СВЯЗАННЫХ С ПОСЛЕРОДОВЫМ ПЕРИОДОМ, У КАВКАЗСКИХ ЭСТОНЦЕВ

Марика Миккор

Резюме

Трактовка является продолжением статьи "Родовспоможение в эстонских деревнях Черноморского побережья" (Mikkor 1998a). Для расположенных в курортной зоне эстонских деревень характерно сильное влияние городской культуры, в результате чего консервативных явлений там не отмечается (Mikkor 1992, 1994, 1998b). Из-за интимности обычаев деторождения минимальным является и влияние православных соседей других национальностей (грузин, армян, греков, молдаван, русских и др.).

Роды. До и после родов женщины находились в постели от нескольких дней до нескольких недель, в 1910-х годах на это время могли нанять помощницу. В доме родителей женщинам было проще, чем в доме мужа. Ранняя рабочая нагрузка вызывала часто серьезные расстройства здоровья, родильницу заставляли отказаться от тяжелой работы члены семьи постарше. Бережное отношение к родильнице и представляет собой более раннее явление, которое в Эстонии к концу прошлого века начало терять значение. Поначалу женщина находилась в постели до родов 40 дней, что вышедшая за эстонца замуж армянка Мария Рейхенбах охарактеризовала традиционно: "40 дней одна нога в могиле, другая на берегу". В разные времена разные народы верили, что родильница из-за своего осквернения причиняла вред окружающему, одновременно она и сам ребенок были восприимчивыми к злым влияниям. Кавказские эстонцы связывали пред- и послеродовой период в первую очередь с заботой о здоровье матери, роженицу считали нечистой только в физическом смысле. Из соответствующих запретов редко помнили и о том, что до 1930-х годов в этот период считали не особенно желательным показываться на деревне. В деревнях Сулев и Салме о соответствующих запретах знали из книг, о запретах слышали и во время поездок в Эстонию, только согласно одному сообщению родившая нахо-

дилась до 1910–1920-х годов и в Сулеве и Салме больше дома. У православных соседей эстонцев соответствующие представления сохранялись дольше, и эстонцы среднего возраста и считали их чуждыми верованиями, например, также и боязнь сглаза ребенка. Но раньше это было свойственно и для эстонцев. В настоящее время под влиянием соседей у эстонцев вновь оживилась вера в сглаз. В деревнях Эстонка и Верхняя Линда в окрестностях Сухума женщины помнили, что вечернее сливание воды после мытья ребенка и оставление белья на ночь во дворе обусловливали заболевание или беспокойство ребенка. Требования помнила еще и жившая по соседству с Салме турецкая и кубанская эстонка Мийна Валп, одно сообщение имеется из Красной Поляны. И эти представления сохранялись в Эстонии, возможно, и дольше.

Одевание новорожденного. Шитье одежды начиналось обычно во второй половине беременности, причиной была боязнь неудачных родов. Некоторые же женщины не дожидались этого срока, в Сулеве задержку с приготовлением одежды считали обычаем, перенятым от восточных соседей. Более позднее шитье одежды общеизвестно, что в Эстонии встречается до сих пор, особенно в круге общения, где отмечались неудачные роды. У православных соседей на Кавказе приготовление детской одежды как традиция вообще более регламентировано, из обычаев эстонцы знали некоторые требования. Вышедшая за молдаванина женщина помнила, что у них женщина, приступив к шитью, должна была сшить одежду в один присест. Для русских считался характерным запрет на шитье по воскресеньям.

В 1920-х годах в Сулеве новорожденного иногда принимали в какой-либо старый предмет одежды. Обычай отмечался во всем мире, в Эстонии полагали, что в таком случае ребенок будет бережно относиться к одежде. Рудимент обычая отмечался при шитье одежды из старого материала. Несколько женщин из деревни Эстонка, одна женщина из Красной Поляны и одна из Салме сообщили, что старый материал способствовал тому, что вырастал человек, бережно относившийся к одежде. Использованный материал предпочитали и из экономии и большей мягкости. Использование нового материала, что можно считать влиянием городской моды, отмечалось до 1950-х годов редко.

Для греков же в Красной Поляне использование новой одежды было традиционным. От эстонцев из Красной Поляны известно сообщение о пеленании ребенка в одежду противоположного пола, что также является международным обычаем. Таким образом надеялись обеспечить ребенку удачный брак. Также и в Эстонии подобные верования были жизненным еще в конце 1950-х годов. Молдаване в Красной Поляне пеленали новорожденного еще в конце 1950-х годов в одежду родителя того же пола, так поступали и в эстонско-молдавской семье, если роженица была эстонкой. Во всем мире более известным было пеленание в одежду отца, этим старались укрепить любовь отца и здоровье ребенка и обеспечить защиту от злых духов.

При одевании ребенка в старину в некоторых семьях строго соблюдали, чтобы поначалу в рукав просовывали правую руку, иначе ребенок мог бы стать левшой. Некоторые женщины, дети которых были левшами, констатировали, что в медицинских учреждениях могли поступить неправильно. До 1920-х годов ребенка пеленали сильно, при помощи пояса, в некоторых местах пояса использовались еще в 1930-х годах. Надеялись, что тогда у ребенка не вырастут кривые ноги. Родившиеся в начале века женщины это верование истинным не считали. Констатировали, что уход за плотно запеленатым ребенком более удобен. В Эстонии пояса для пеленания использовались до 1940-х годов в некоторых местах в обязательном порядке. Задним числом в эстонских поселениях на Кавказе к пеленанию поясом относились осуждающе. В более позднее время, когда поясами больше не пользовались, пеленали руки ребенка возрастом от двух месяцев до полугода, чтобы ребенок чувствовал себя надежно. В медицинских учреждениях детей пеленали плотнее, чем дома, что делали в Эстонии еще в 1980-х годах. В братских республиках действовали согласно всесоюзным постановлениям. Соседи-кавказцы пеленали в поселениях детей еще в 1980-х годах особенно сильно и держали их днями напролет в колыбели в положении на спине, так же и во время кормления, к чему эстонцы относились с удивлением или с осуждением.

Место для спанья ребенка. До 1930-х годов в эстонских поселениях на Кавказе использовались колыбели. Подвесные колыбели, которые упоминались два раза, исчезли в поселениях

под влиянием городской культуры к первой половине 1910-х годов. В Эстонии они встречались до 1950–1960-х годов. В Эстонии против них восстала "передовая медицинская наука", в 1960-х годах в советской педиатрии убаюкивание детей в колыбели считали вредной привычкой, вызывающей процессы торможения в головном мозге.

Кормление. Дома ребенка прикладывали к груди сразу после рождения. Чтобы ребенок не вырос левшой, ему давали сначала правую грудь. Детей, родившихся в родильном доме в 1930–1960-х годах, приносили к матери только на следующий день или через день. Так же и в Эстонии, где еще в 1980-х годах ребенка в родильном доме оставляли в первый день жизни без материнского молока. Кавказские эстонцы относились к такой врачебной "мудрости" с осуждением. Современная медицинская наука придерживалась старых суеверных обычаев, согласно которым в давние времена ребенка прикладывали к материнской груди только по прошествии нескольких дней, например, после крещения. Также и в Эстонии в старину новорожденному давали в первые дни после рождения чай и завернутый в материал хлеб. В народной традиции, как и в советской медицинской науке, первое материнское молоко также считали вредным. На Кавказе детей кормили в 1920–1960-х годах материнским молоком от 9 месяцев до 2 лет. Более продолжительным кормлением грудью надеялись избежать новой беременности, также грудью кормили и при отсутствии коровы. Для отнятия ребенка от груди ребенка уносили из дома или из дома уходила мать либо для устрашения ребенка за пазуху клали что-нибудь мохнатое или соски смазывали чем-нибудь горьким. Как и в Эстонии, срок кормления грудью укоротился к 1980-м годам часто до двух месяцев. Старый распространенный в Эстонии и в других местах обычай давать грудному ребенку смесь из хлеба и сахара в марлевом мешочке исчез на Кавказе раньше, чем в Эстонии, сообщения имеются из периода до 1930-х годов.

Заключение. Многие обычаи в поселениях на Кавказе исчезли относительно раньше, чем в Эстонии. Под влиянием православных соседей некоторые явления стали появляться вновь. Меньше фольклорных сообщений поступило из Сулева, дольше старые обычаи сохранялись, например, в деревне Эстонка. Если

в общих чертах известно, что старые явления исчезли прежде всего под влиянием городской культуры, то именно деревня Сулев была захолустьем среди лесов, а деревня Эстонка – самой городской, где с самого основания уделяли внимание развитию хоровой песни и драмкружкам и уже в 1910-х годах строили каменные крестьянские дома с паркетными полами. Возможно, ответ кроется в том, что первые поселенцы в деревне Эстонка покинули родину уже в середине прошлого века, остановившись на несколько десятилетий в Самаре и Крыму, в то время как основатели Салме и Сулева покинули Эстонию несколькими десятилетиями позднее? Но, возможно, именно более длительное пребывание на чужбине должно было обусловить более быстрое забывание традиции.

Фото:

1. Кай Аунер из деревни Эстония вместе с сестрой в Сухуме, на рубеже столетия. Частное собрание.
2. Сестры и братья Ангельшток из Сулева, 1927 год. Частное собрание.
3. Сыновья Аугуста и Анетте Рейльян во второй половине 1920-х годов в Сулеве. Частное собрание.
4. Хутор в Красной Поляне. Фото Юлласа Эрлиха 1996. Fk 2539: 18.
5. Семья Тюркел на своем дворе, 1920-е годы. Fk 1648: 10.
6. Амалие Юхкум на своем дворе в Сулеве за чисткой орехов. Фото Аадо Линтропа 1986. Fk 2192: 263.
7. Хутор в Сулеве. Фото Юлласа Эрлиха 1996. Fk 2539: 85.
8. Элеонора Герман с внучкой и Марикой Миккор, Красная Поляна. Фото Аадо Линтропа 1986. Fk 2192: 104.
9. Мийли Адамсон с щенком Ирми и Оскаром, внуком Эльвины Якобсон, Эстония. Фото Марики Миккор 1987.
10. Лилли Ангельшток, переехавшая из Красной Поляны в Сулев, на лестнице своего дома с внучкой. Фото Марики Миккор 1996. Fk 2538: 45.
11. Дети, играющие около школы. Сулев. Фото Леэни Лангебраун 1996. Частное собрание.
12. Агнесса Теппе с сыном, середина 1950-х годов. Сулев. Fk 2043: 552.